

MIKÓ ZSUZSANNA

A forradalom utáni megtorlás bírósági és ügyészségi szervezete, 1956–1961

Az 1956-os forradalom leverése után az új hatalmi elitnek először is a saját legitimitációját kellett megalapoznia. A szovjet páncélosok védelme alatt 1956. november hatodikáról hetedikére virradó éjszaka Budapestre szállított Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány törvényessége alkotmányjogi szempontból nagyon ingatag alapokon nyugodott, nemzetközi elismertsége kétséges volt.¹ A hatalom elfogadtatásához a régi-új pártvezetés a társadalom nyílt vagy lappangó ellenállásával szemben az erő eszközével lépett fel. Az 1956 decemberében megszerveződő karhatalom fegyvertelen tüntetőkre leadott sortüzei, a forradalmi bizottságok betiltása, a munkástanácsok vezetőinek elhurcolása a társadalom megfélemlítésének eszközei voltak. A rendteremtés átgondoltabb végrehajtásához szükséges jogszabályok kibocsátására már a forradalom leverése utáni hetekben sor került. A statáriális eljárásra vonatkozó rendelkezések elsődleges célja az ország pacifikálása, a fegyveres ellenállás megtörése volt. A forradalom résztvevőivel szembeni tervszerű és tömeges leszámolásához szükséges jogi háttérrel és szervezetrendszerrel azonban csak 1957 április–májusára sikerült megteremteni.²

1 A Kádár kormány megalakulására ld. *Huszár Tibor*: Kádár János politikai életrajza 1957. november–1989. június. 2. H. n., 2003.

2 Az 1956-os forradalmat követő megtorlással kapcsolatos források feldolgozásában Jobbágyi Gábornak, Kahler Frigyesnek, M. Kiss Sándornak és Zinner Tibornak van kiemelkedő szerepe. Jobbágyi Gábor munkáiban egyes perek elemzése során von le következtetéseket a koncepciók eljárások sajátosságairól. (*Jobbágyi Gábor*: Az 1956 utáni megtorlási eljárások. Jogtudományi Közlöny 53[1998] 472–480.; *Uő*: „Ez itt a vértanúk vére”. [Az 1956 utáni megtorlási eljárások.] H. n., 1998.) Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor munkái a megtorlás általános jogi kereteit elemzik, ill. Kahler Frigyes néhány kiemelt jelentőségű per segítségével is bemutatja a bíróságok és ügyészségek működését. (*Kahler Frigyes*: Joghalál Magyarországon 1945–1989. H. n., 1993.; *Uő–M. Kiss Sándor*: Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban. A fordulat napja, ismét sortüzek, a Nagy-per. Bp. 1997.; *Kahler Frigyes*: Szemtől szembe a múlttal. Válogatott írások. H. n., 1999.; *Uő*: A Brusznjai-per. Emberi sorsok a politikai megtorlás idején. H. n., 2001.; *Uő*: A megtorlás történetéhez – a büntetőjog általános részének alkalmazása 1956 után. Magyar Jog 38[1991] 581–587.; *Uő*: A megtorlás történetéhez – a büntetőjog különös részének alkalmazása 1956 után. Magyar Jog 39[1992] 1–5.; *Uő*: A megtorlás történetéhez – a büntető eljárási jog néhány kérdése 1956 után. Magyar Jog 39[1992] 76–79.) A megtorlás szervezeti kereteiről és politikai irányítottágáról szóló legteljesebb feldolgozásokat Zinner Tibor jelentette meg. (*Zinner Tibor*: XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata. 1944/1945–1992. Bp. 1999.; *Uő*: A kádári megtorlás rendszere. H. n., 2001. [Arc és álarc])

A lezámoláshoz szükséges ideológiai keretet pedig a szocialista törvényesség újonnan megalapozott elmélete biztosította. A szocialista törvényesség fogalmára vonatkozóan a Kádár-korszak későbbi éveiben kötetnyi irodalom keletkezett az uralkodó ideológia szellemének megfelelően. Tanulmányom bevezetőjében azonban egy olyan munkából idézek, amely a megtorlás csúcspontján, 1957 nyarán íródott. Az ideológia cinizmusának bemutatására annál is alkalmasabb ez a pár oldalas broszúra, mivel a korszak gyakorló ügyésze, vádiratainak szerkesztője, Dr. Szénási Géza tollából származik.³

Az összeállítás elsősorban a nyomozóhatóság tagjai számára készült, ezért igyekezett közérthetően fogalmazni és a megértést segítő példákkal próbálta a problémát illusztrálni. A fogalom megközelítésénél az ellenség álláspontjából indult ki: „Az ellenséges, vagy ilyen befolyás alatt álló kategóriák a szocialista törvényességet olyan frázisnak tekintik, melynek gyakorlati megnyilvánulása nyers erőszakot jelent a fennálló szocialista társadalmi rend minden ellenfelével és ellenzőjével szemben, akár a törvények kiterjesztő alkalmazása útján is.”⁴ A szerző ezt a megközelítést mindannak ellenére visszautasította, hogy tapasztalatai szerint saját elvtársai körében is gyakorta találkozott ezzel a nézettel. A törvényességgel kapcsolatos legnagyobb veszélyt a főügyész a túlkapásokban vagy a liberalizmusban látta. Ennek okaként azt jelölte meg, hogy a nyomozóhatóság tagjai nem tették eléggé magukévá a párt politikáját. „Amikor ütni kellene az ellenségre, a bűncselekmény elkövetőire (ezt nem szó szerint kell érteni), akkor elnézőek, határozatlanok, amikor a törvényesség adta keretek között kellene eljárniuk, akkor »szűk nekik a keret«, bántalmazták az embereket, jogtalanul járnak el, önkényeskednek.”⁵ Szénási értékelt a törvényesség aktuális állapotát is, ennek kapcsán megállapította, hogy 1956 szeptemberében ugyan a törvényesség magas színvonalon állt, de még távol volt a tökéletestől. Szerinte az államvezetés túlzott liberalizmusának volt köszönhető, hogy az írók a kommunisták ellen izgathattak. A téma lezárására a következő sommás választ adta: „És bár a törvényesség legsúlyosabb ellenpólusa az önkény, beteg az a törvényesség, melyet opportunizmus és liberalizmus jellemez.”⁶

A megtorlás jogszabályi háttere

A rendteremtéshez szükséges jogszabályok kibocsátása már a forradalom levere utáni első hetekben megkezdődött. A statáriális ítélkezést lehetővé tevő rendeletek még kizárólag azzal a céllal készültek, hogy a fegyveres csoportokat

3 Budapest Főváros Levéltára (= BFL) XXV. 60. b. Fővárosi Főügyészség TÜK igazgatási iratok Ig. 014/1957. Gondolatok a törvényesség fogalmáról. Írta: Dr. Szénási Géza. Szénási Géza (1919–1979) 1956. nov. 16–1975. nov. 30. között legfőbb ügyész.

4 Uo.

5 Uo.

6 Uo.

leszereljék és megakadályozzák a további harcokat. A tömeges és tudatos megtorláshoz szükséges jogi háttér és szervezetrendszer megteremtése csak 1957 május–júniusára történt meg. Erre az időre döntötte el a politikai vezetés, hogy kikkel és milyen módon kíván leszámolni és 1957 végére az igazságügyi apparátust is alkalmassá tette a politikai akarat végrehajtására.

Az 1956. évi 22. számú törvényerejű rendelet az egyes bűncselekmények tekintetében a büntetőeljárás egyszerűsítéséről az első jogszabály,⁷ amelyet a felelőségre vonáshoz alkottak, de végül a gyakorlatban nem alkalmazták. 1956. november 12. és 1957. január 15. között volt hatályban. Ennek értelmében vádirat nélkül bíróság elé állíthatók lettek volna mindazok, akiket gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás, fosztogatás, lőfegyver jogtalan használatával elkövetett bűntett vagy ezen cselekmények kísérlete miatt tetten értek. Az eljárásban a bizonyítékokat azonnal a bíróság elé kellett volna tárni.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1956. évi 28.⁸ és 32. számú törvényerejű rendelettel⁹ (1956. december 11-én és 13-án hirdették ki) vezette be a statáriális bírászkodást. A rendelet alapján a katonai bíróságok járhattak el 1957. november 3-ig.¹⁰ A rögtönbírászkodás hatályát a következő bűncselekményekre terjesztette ki az Elnöki Tanács:

1. gyilkosság;
2. szándékos emberölés;
3. gyújtogatás;
4. rablás (fosztogatás);
5. közérdekű üzemek vagy a közönség életszükségletének ellátására szolgáló üzemek szándékos megrongálásával elkövetett bűntett, illetve ezen bűntettek kísérlete;¹¹

6. lőfegyver, lőszer, robbanószer, robbanóanyag engedély nélküli tartása.

Ha a bíróság a fenti bűncselekményekben bűnösnek mondta ki a vádlottat, csak halálbüntetést szabhatott ki.

7 A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 22. számú törvényerejű rendelete egyes bűncselekmények tekintetében a büntető eljárás egyszerűsítéséről. Magyar Közlöny 1956. nov. 12. 568.

8 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelete a rögtönbírászkodásról. Magyar Közlöny 1956. dec. 11. 591.

9 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 32. számú törvényerejű rendelete az 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelet kiegészítéséről. Magyar Közlöny 1956. dec. 13. 596.

10 Az 1957. évi 62. sz. törvényerejű rendelet a rögtönbírászkodási eljárás megszüntetéséről 1957. nov. 3-án jelent meg a Magyar Közlönyben (117. sz.). „A törvényes rend és közbiztonság helyreállítása terén az elmúlt egy év alatt elért számottevő sikerek lehetővé teszik az átmeneti időre bevezetett rögtönbírászkodási eljárás megszüntetését.” – indokolt a tvr. bevezetője. A folyamatban lévő ügyek tárgyalására a polgári bíróságokat jelölte ki a tvr., ill. lehetőséget adott az ügyésznek arra, hogy népbírói eljárás lefolytatását indítványozza.

11 A 2/1957. évi kormányrendelet értelmében nélkülözhetetlen közérdekű üzem minden olyan állami, mezőgazdasági, ipari vagy kereskedelmi üzem, amelyben a rendszeresen foglalkoztatott dolgozók száma meghaladja a 100 főt.

1956. december 12-én tette közzé a *Magyar Közlöny* a 6/1956. számú kormányrendeletet, amely a rögtönbíráskodás részletes szabályait tartalmazta.¹² A rendelet a büntetéskiszabás tekintetében enyhítést tartalmazott, mivel lehetővé tette, hogy a halálbüntetés mellett a bíróság határozott tartamú börtönbüntetést is alkalmazhasson.¹³ A kormányrendelet szabályozta a bíróság elé állítás feltételeit, a bíróság előtti tárgyalásra és a végrehajtásra vonatkozó szabályokat.¹⁴

1956. december 15-én jelent meg az Elnöki Tanács 37. számú határozata a rögtönítélő tanácsok kijelöléséről. A rendelet lehetőséget adott arra, hogy a rögtönbíráskodás alá tartozó ügyekben a katonai bíróságokon kívül a fővárosi, valamint a megyei bíróságokon szervezett tanácsok is eljárhassanak. Az eljárásra illetékes bíróságok kijelölésére az igazságügy-miniszter – a legfőbb ügyéssel egyetértésben – kapott felhatalmazást.¹⁵

A jogszabályok megalkotásának körülményeiről Jászai Dezső, igazságügy-miniszteri főosztályvezető¹⁶ 1957. április 16-i összefoglalója ad fontos háttér-

12 A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 6/1956. (XII. 11.) rendelete a rögtönbíráskodás részletes szabályainak megállapításáról *Magyar Közlöny* 1956. dec. 12. 593–594.

13 A tíztől tizenöt évig terjedő börtönbüntetés kiszabását abban az esetben tette lehetővé a jogszabály, ha a köznyugalom helyreállítása és a társadalom rendjének védelme a halálbüntetés alkalmazását nem tette szükségessé. Emellett előírta, hogy a huszadik évét még be nem töltött terhelt esetében halálbüntetés helyett tíztől tizenöt évig terjedő börtönbüntetést, a tizennyolcadik évét még be nem töltött terhelt esetében öt évtől tíz évig terjedő börtönbüntetést kell kiszabni.

14 A rögtönbíráskodás eljárási szabályai – az állam védelmét szolgáló gyorsaság érdekében – megfosztják a terheltet a rendes eljárásban öt megillető garanciáktól. Az eljárás leghosszabb időtartama (az ítélelhozatalt is beleértve) háromszor huszonnégy óra lehetett. Az eljárás a szóbeliségre és a nyilvánosság kizárására épült, az ügyész a vádat a zárt tárgyaláson terjesztette elő szóban. A bíróság az ítélelhozatalkor nem mérlegelhetette az esetleges enyhítő körülményeket. A bíróság határozata ellen perorvoslatnak nem volt helye. A határozatot hozó bíróság mérlegelhetette, hogy az elítéltet kegyelemre ajánlja-e. Ha a kegyelemre nem tartotta méltónak, azonnal intézkedett az ítélet végrehajtásáról. A kegyelmi kérvénynek a büntetés végrehajtására nem volt felfüggesztő hatálya, a büntetést az ítélet kihirdetésétől számított két órán belül végre kellett hajtani. Lényegét tekintve hasonló funkciót töltött be a gyorsított eljárás is. A gyorsított eljárásról szóló szabályok azonban nem írtak elő az eljárás lefolytatására vonatkozó szigorú határidőket, csak annyit rögzítettek, hogy a tárgyalást (a fellebbezési tárgyalást is) a lehető legrövidebb időn belül meg kell tartani. Ezenkívül lehetővé tette a perorvoslatot, amelyet a Legfelsőbb Bíróság két hivatásos bíróból és három népi ülnökből alakított különtanácsa bírálhatott el. A gyorsított eljárás szabályai szerint jártak el a Legfelsőbb Bíróság és az egyes megyei bíróságok szervezetén belül felállított népbírói tanácsok, ahol a politikai hatalom által megválasztott bírák személye is garantálta a pártos ítélezést.

15 A határozat 1956. dec. 15-i keltezéssel jelent meg. A határozatot azzal a megjegyzéssel adták ki, hogy a *Magyar Közlönyben* nem kell közzétenni. Közli: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. V. 1956. november 14–1957. június 26. Szerk., jegyz. Baráth Magdolna–Feitl István–Némethné Vágyi Karola–Ripp Zoltán. Bp. 1998. 326.

16 Jászai Dezső 1927-től mint díjnok kezdte meg igazságügyi szolgálatát, 1939-ben nevezték ki bíróróvá. 1946-ban a kaposvári népbírói helyettes vezetője lett, később a megyei bíróságon tanácsvezetőként dolgozott, 1955-ben kinevezik a megyei bíróság elnökévé. 1957 januárjától az Igazságügy-minisztérium Felügyeleti Főosztályának vezetője lett.

információt.¹⁷ A beszámoló szerint a rögtönbíráskodás bevezetésének jelentőségét a bírói kar nem értette meg. A főosztályvezető összefoglalója szerint a bírák úgy gondolták, hogy ez inkább olaj a tűzre és a rend helyreállítását a békés meg egyezés szolgálná. Az elemzés szerint a bírák nem látták világosan az októberi események „ellenforradalmi” jellegét, ezért féltő volt, hogy a statáriális eljárásban a polgári bírák többsége nem mer majd részt venni. A kormányzat a bírák ingadozása miatt utalta a rögtönbíráskodást a katonai bíróságok elé.¹⁸

A katonai bíróságok működésének „eredményességét” a statisztikai adatok alapján a következőképpen lehet szemléltetni.¹⁹

A bíróságok 462 vádlottal szemben hoztak határozatot. Ennek során 273 ügyben tartottak tárgyalást és 369 személyt ítélték el.

1. táblázat

Halálbüntetések alakulása a statáriális eljárásban

Halálbüntetések száma	Végrehajtott ítéletek száma	Kegyelmi kérelmek száma	
		elfogadott	elutasított
70	25	21	21

A statáriális eljárás szabályai szerint a 25 vádlotton az ítélet kihirdetése után két órával az ítéletet végrehajtották. A jóváhagyott kegyelmi kérvények esetében az Elnöki Tanács 10 személy büntetését életfogytig tartó, 11 személy büntetését 15 évi börtönre változtatta. 2 halálraítélt ügyét a rögtönbíráskodás megszüntetése miatt a rendes eljárás keretei között bírálták el. Egy halálraítélt ügyében a legfőbb ügyész perújítást kezdeményezett.

17 Beszámoló az 1956. évi október 23-a után kialakult büntetőbírói gyakorlatról. BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TUK elnöki iratok. 1966. 315. VIII. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztatók. Vö. 58. sz. jegyzet.

18 Marosán György 1957 februárjában az ügyészek országos konferenciáján sommásabban fogalmazott: „Minden megbecsülésem azoknak, kik vállalták a terheket, a katonáknak, kik a gyorsítottban ítéltettek, mert a civil uraknak ez nem tetszett.” Magyar Országos Levéltár (= MOL) M–KS 288. f. 30/1957 MSZMP Központi Bizottsága Adminisztratív Osztály 12. ó. e. A probléma teljességének megértéséhez hozzátartozik, hogy a katonai bírák közül is többen lemondtak tisztességükről a rögtönbíráskodás bevezetése miatt. Vö. *Zinner T.*: A kádári megtorlás i. m. 179–180.

19 A statisztikai adatokat tartalmazó jelentést Jahner-Bakos Mihály hadbíró ezredes, az Igazságügy-minisztérium katonai főosztályának vezetője készítette. Az adatok a katonai bíróságok 1957. nov. 3-ig lefolytatott statáriális eljárásainak eredményét mutatják. MOL XIX–B–1–ai Belügyminiszteri (közvetlen) iratok. A forradalmat követő megtorlás összefoglaló statisztikai adataira ld. még: *Horváth Miklós*: A forradalmat követő megtorlás a katonai igazságügyi szervek tevékenységének tükrében. In: *Katonai perek 1945–1958*. Szerk. Okváth Imre. Bp. 2001. 199–239. és *Markó György*: A katonai bíróságok statáriális ítéletei 1956. december–1957. október között. *Hadtörténelmi Közlemények* 109(1996) 3. sz. 115–129.

2. táblázat

Szabadságvesztés büntetések alakulása

Büntetés mértéke	Elítéltek száma	Elítéltek százalékos aránya
életfogytig tartó börtön	2	0,54
15 évi börtön	51	13,89
14 évi börtön	14	3,75
13 évi börtön	11	2,95
12 évi börtön	54	14,71
11 évi börtön	9	2,43
10 évi börtön	125	33,64
9 évi börtön	1	0,27
8 évi börtön	3	0,81
7 évi börtön	7	1,40
6 évi börtön	7	1,40
5 évi börtön	16	4,32
Összesen	300	81,09

A bíróság 75 vádlott ügyében (16,21%) úgy határozott, hogy a polgári bíróságok előtt, rendes eljárás keretében kell lefolytatni az eljárást. Bűncselekmény hiányában 17 vádlottat felmentettek (3,68%).

3. táblázat

Az elítéltek származás szerinti megoszlása

Elítéltek származása	Elítéltek száma	Elítéltek százalékos aránya
munkás	158	43,01
paraszt	148	40,00
értelmiségi	9	2,40
egyéb	54	14,59
Összesen	369	100,00

4. táblázat

Az elítéltek életkor szerinti megoszlása

Életkor	Elítéltek száma	Elítéltek százalékos aránya
18 éven aluli	35	9,45
18–20 év közötti	48	13,25
20–25 év közötti	126	34,08
25–30 év közötti	70	18,91

Életkor	Elítéltek száma	Elítéltek százalékos aránya
30–40 év közötti	53	14,35
40–50 év közötti	27	7,25
50 éven felüli	10	2,71
Összesen	369	100,00

5. táblázat

Befejezett ügyek az elsőfokon eljáró bíróságok szerint

Eljáró bíróság	Befejezett ügyek
Budapesti Katonai Bíróság	163
Szegedi Katonai Bíróság	58
Debreceni Katonai Bíróság	24
Kaposvári Katonai Bíróság	11
Győri Katonai Bíróság	11
Összesen	267

A statáriális bíróságok munkája azonban kevésnek bizonyult. „Ezért a közrend és közbiztonság megszilárdítása, valamint az ellenforradalmi erők szétverése és maradványainak felszámolása a gyorsabb, átütő, kemény büntető ítélezést tett más területen is szükségessé.”²⁰

Így került sor az 1957. évi 4. számú törvényerejű rendelet²¹ megalkotására a *gyorsított büntetőeljárásról*, amely alapján 1957. január 15-től június 15-ig ítéleztek a bíróságok. „A gyorsított eljárás bevezetésével már polgári bíróságaink egy része is az ellenforradalom elleni harc élvonalába került.”²² Ez a jogszabály kiegészítője volt a katonai rögtönbíráskodásnak. Hatáskörébe a betöréses lopás, a közlekedés szándékos veszélyeztetése, az államrend elleni szervezkedés, a lázítás és a hűtlenség tartozott. A törvényerejű rendelet alkalmazásakor több bíróságon az is felmerült, hogy van-e lehetőség a gyorsított eljárásban az enyhítő körülmények figyelembevételére, mivel ezt a gyorsított eljárásról szóló törvényerejű rendelet nem zárta ki kategorikusan, míg a statáriális eljárásról szóló jogszabály határozottan tiltotta. Domokos József,²³ a Legfelsőbb Bíróság elnöke külön fel-

20 MOL M–KS 288. f. 30/1957 MSZMP Központi Bizottsága Adminisztratív Osztály 12. ő. e.

21 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 4. számú törvényerejű rendelete a gyorsított büntető eljárás szabályozásáról. Magyar Közlöny 1957. jan. 15. 19–21.

22 I. m.

23 Domokos József (1890–1978) 1918-ban szerzett jogi diplomát. 1920-ban Kolozsvárra, 1921-ben Bécsbe emigrált, 1925-ben tért vissza Magyarországra. 1945-ig ügyvédi gyakorlatot folytatott, 1945-től 1953-ig a Legfőbb Államügyész posztját töltötte be. 1953-ban nyugdíjazták, majd 1954-ben a Legfelsőbb Bíróság elnökeként reaktiválták. 1958-ban magas kora és megviselt idegállapota miatt maga kérte felmentését, amelyet a Politikai Bizottság jóvá is hagyott. MOL M–KS 288. f. 5/67. ő. e.

hívta a bírák figyelmét, hogy ugyanazt a büntetési tételt kell alkalmazni mindkét eljárásban, tehát nincs mód pl. három hónapos szabadságvesztés büntetések kiszabására. „A jogalkotó a bíróság kezébe buzogányt adott és mi ezt nádpálcává akarjuk faragni? Nem ezért kaptuk.”²⁴

Nezvál Ferenc²⁵ megbízott igazságügy-miniszter beszámolója²⁶ szerint a rendes polgári bírósági eljárás azonban nem volt elég hatékony az „ellenforradalom”²⁷ elleni harcban. Valószínűleg részben ennek hatására is, illetve talán a háborús bűnösök felelősségre vonásában bevált gyakorlat felidézése után a pártvezetés is arra az elhatározásra jutott, hogy új megoldást kell keresni az erélyesebb leszámolás érdekében.

A népbíróságok létrehozásának szükségessége először a *Magyar Szocialista Munkáspárt* Intéző Bizottságának 1957. április 2-án tartott ülésén merült fel.²⁸ Az Intéző Bizottság miután meghallgatta Kádár János beszámolóját a kormánydelegáció moszkvai útjáról, a következő határozatot hozta: „Az I. B. szükségesnek tartja az ellenforradalom maradványainak komolyabb és gyorsabb felszámolását. Megbízta Münnich²⁹ és Biszku³⁰ elvtársakat, hogy a népbírósági törvény, illetve meglévő büntető szerveink segítségével jelentős felelősségre vonásokat eszközöljenek sajtónyilvánosság nélkül.”³¹

24 Domokos József legfelsőbb bírósági elnök megnyitója az országos bírói értekezleten 1957. március 28. Közli: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. 2. Szerk. Horváth Ibolya–Solt Pál–Szabó Győző–Zanathy János–Zinner Tibor. Bp. 1993. 704.

25 Nezvál Ferenc 1956. okt. 26. és 31. között város- és községgazdálkodási miniszter, 1956. nov.–dec. a helyreállítási kormánybizottság tagja. 1957 és 1965 között az MSZMP Központi Bizottsága tagja. 1956. dec. 29-től 1957. máj. 9-ig az Igazságügy-minisztérium megbízott vezetője, 1957 és 1966 között igazságügy-miniszter.

26 Beszámoló az 1956. évi október 23-a után kialakult büntetőbírói gyakorlatról. BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 1966. 315. VIII. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztató.

27 Az ellenforradalom kifejezést használok a továbbiakban abban az esetben, amikor egy korabeli forrás tartalmát foglalom össze.

28 MOL M–KS 288. f. 5/20. ó. e. Közli: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. 1957. január 25–1957. április 2. Szerk., jegyz. Némethné Vágyi Karola–Urbán Károly. H. n., 1993. 345.

29 Münnich Ferenc 1956–1967 között az MSZMP Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának tagja. 1956–1957-ben államminiszter, a fegyveres erők minisztere, belügyminiszter és miniszterelnök-helyettes.

30 Biszku Béla 1956. okt. 31-től 1985-ig az MSZMP Központi Bizottsága, nov. 7-től az MSZMP Intéző Bizottsága tagja. 1957. febr. 28-án a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagja lesz, megbízák a belügyek vezetésével, máj. 9-én kinevezik belügyminiszternek. Az 1957. jún. 27–29-i MSZMP Országos Értekezleten a Politikai Bizottság tagjává választják. 1957. aug. 26-án Moszkvában tárgyal a Nagy Imre-per előkészítéséről.

31 Ugyanezen az ülésen az Intéző Bizottság egyetértett a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa felállításával is. MOL M–KS 288. f. 5/20. ó. e. Közli: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. i. m. 339–376.

A párt határozatának megfelelően a Népköztársaság Elnöki Tanácsa megalkotta az 1957. évi 25. számú törvényerejű rendeletet,³² amely alapján felállították a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsát. A tanács öt tagból (egy szakbíró és négy ülnök) állt.³³ Eljárt minden olyan ügyben, amikor az ügyész a népbírói tanács előtt emelt vádat. A tanács eljárhatott elsőfokon, fellebbezési fórumként és a törvényességi óváásokat is elbírálhatta. Első fokú eljárásában statáriális tanácsként járt el. Fellebbezés esetén nem kötötte a súlyosítási tilalom, vagyis abban az esetben is hozhatott az első fokú ítéletnél súlyosabb ítéletet, ha a védő a vádlott javára fellebbezett. A törvényességi óvás lehetőséget biztosított arra, hogy bármely, jogerősen lezárt ügyben új ítéletet hozhasson.³⁴ A népbírói tanácsnak joga volt perújítást is kezdeményezni.

32 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 25. számú törvényerejű rendelete a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról. Magyar Közlöny 1957. ápr. 6. 237–239.

33 Az MSZMP Intéző Bizottsága először 1957. ápr. 6-án szavazott a Legfelsőbb Bíróság mellett működő népbírói tanács tagjairól. Ennek alapján a népbírói tanács tagjai: Keresztes Sándor, Bíró Mihály, Rudas Ernő, Massi Lajos és Lakatos Péterné. Az iratanyag mellett megtalálhatók a különbírói tanács tagjainak életrajzai is. Keresztes Sándor eredeti foglalkozása lakatos volt, 1945 után szófiai követ, majd 1956 elejéig a márianosztrai fegyház igazgatója volt, a forradalom idején a felkelők a lakásán leütötték és kórházba is került. Bíró Mihály eredetileg cipész, 1953-tól a Közlekedési Szakszervezet titkára volt, ahonnan a forradalmi bizottság leváltotta. Rudas Ernő eredeti foglalkozása asztalos, 1956 októberéig Csepelen párttitkár volt, innen a munkástanács eltávolította. Massi Lajos eredeti foglalkozása hentes, 1945-től a Vágóhid igazgatója volt. Lakatos Péterné 1948-tól a Budapesti Pártbizottság függetlenített agitációs és propaganda előadója volt. Férjét a budapesti párt ház ostrománál agyonlőtték, őt magát is többször agyonlövés-sel fenyegették meg, lakását kirabolták. MOL M–KS 288. f. 8/15. ő. e. A röpszavazásról készült tisztázatot közli: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. V. i. m. 298. Az 1957. ápr. 9-én tartott Ideiglenes Intéző Bizottság ülésén a következő tagokról született döntés: Goda János, Válas József, Varga István, Fehér Kálmán, Dudás János, Szabó Sándor, Németh Ferenc, Sulyán György, Beér János és Maróthy Károly. A jegyzőkönyv mellett megtalálhatók a különbírói tanács tagjainak életrajzai is. Goda János eredetileg kovács volt, 1952-től Tatabányán üzemvezető, a forradalom alatt megverték. Válas József eredeti foglalkozása aranyműves volt, 1956-ban a XVIII. kerület titkára. Fehér Kálmán eredeti foglalkozása kereskedősegéd volt, 1956 októberétől a karhatalomnál teljesített szolgálatot. Varga István a Duclos-gyár igazgatója volt. Dudás János 1945 után a NÉKOSZ-nál dolgozott. Szabó Sándor az I. Forradalmi Karhatalmi ezred 1. zászlóaljának intéző bizottsági elnöke volt rendőr ezredesi rangban. Németh Ferenc az Építőmunkás Szakszervezet Központi Vezetőségének tagja volt. Sulyán György karhatalmista volt, részt vett a XII. kerületi párt ház védelmében. Beér János a tatabányai karhatalmi ezred századparancsnoka volt. Maróthy Károly (sic) eredeti foglalkozása villamos kocsivezető volt, majd az I. kerületi tanács VB-elnöke lett. MOL M–KS 288. f. 5/21. ő. e. Az ülés jegyzőkönyvét közli: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. III. 1957. április 5–1957. május 17. Szerk., jegyz. Baráth Magdolna–Feitl István. H. n., 1993. 54.

34 Nezvál Ferenc az Elnöki Tanács elé benyújtott előterjesztésében a súlyosítási tilalom jogi alap-
elvének figyelmen kívül hagyását azzal indokolta, hogy a bűnüldözés hatékonyságát azzal is biz-
tosítani kell, hogy a politikai jellegű bűncselekmények egységes jogi megítélést nyerjenek. Emel-
lett az objektív igazság érdekében is szükséges, hogy az elsőfokon törvénysértően kiszabott
enyhe büntetést súlyosbíttani lehessen. MOL XIX–A–83–b. Minisztertanács. Előterjesztések és
határozatok.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1957. évi 34. számú törvényerejű rendelete³⁵ hozta létre a megyei (fővárosi) népbírósi tanácsokat. A tanácsok 1957. június 15. és 1961. április 16. között ítékeztek. Népbírósi tanács a Fővárosi Bíróságon, a Pest Megyei Bíróságon, a győri, a miskolci, a pécsi és a szegedi székhelyű megyei bíróságokon működött. A fővárosi és a megyei népbírósi tanács tanácsvezetőből és két népbíróból állt, közülük csak a tanácsvezető volt szakképzett bíró.

Hatáskörüket tekintve a népbírósi tanácsok a következő bűncselekmények esetében jártak el:

1. népköztársaság vagy a népi demokratikus államrend elleni szervezkedés és az erre irányuló szövetkezés;
2. lázadás;
3. robbanóanyag, illetve lőfegyver vagy lőszer engedély nélküli tartásával és robbanóanyag használatával, illetve lőfegyver jogtalan használatával elkövetett bűntett;
4. hűtlenség;
5. közérdekű üzem, nyilvános közlekedési üzem vagy a honvédelem céljára szolgáló üzem szándékos megrongálásával elkövetett bűntett, illetve az ilyen üzem területére való jogtalan behatolás vagy ott tartózkodás, amennyiben ezzel, illetve más módon az üzem működését szándékosan megzavarták vagy az ilyen cselekményre való izgatás vagy más ilyen cselekményre való felhívása. A törvényerejű rendelet annyi megszorítást tartalmazott, hogy ezen bűncselekmények miatt csak akkor járhatott el a bíróság, ha a cselekmény tömeges munkabeszüntetésre irányult vagy egyébként nagy veszéllyel fenyegetett;
6. gyújtogatás;
7. közlekedés veszélyeztetésével elkövetett szándékos bűntett;
8. gyilkosság és szándékos emberölés;
9. fosztogatás;
10. rablás.

A népbírósi hatáskörét annyiban szinte korlátlaná tette a jogszabály, hogy kimondta: a terhelt valamennyi bűncselekményével kapcsolatban eljárhat a bíróság, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményeket a törvényerejű rendelet taxatív fel sem tüntette.

Az illetékesség tekintetében is tág teret biztosított a rendelet alkalmazói számára, hiszen a jogszabály kimondta, az eljárásra az a megyei népbírósi tanács az illetékes, amelynél az ügyész az eljárás lefolytatását indítványozta. Ez a megoldás is mutatja, hogy a jogalkotó hasznosította a háború után működő népbírói gyakorlati tapasztalatait, mivel már akkor is lehetővé tették ezt az eljárást. A megoldást az tette szükségessé, hogy a bíróságok azt tapasztalták: a

35 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 34. számú törvényerejű rendelete a népbírósi tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról. Magyar Közlöny 1957. jún. 15. 383–388.

vádlottal kapcsolatban a jól ismert környezetében túl sok a szimpátia-megnyilvánulás.

A népbíróági tanácsok a gyorsított eljárás szabályai szerint jártak el. A népbíróági tanács által kiszabható büntetéseket a jogszabály igen szűkre szabta. A bíróság halálbüntetést, életfogytig tartó büntetést vagy öt évtől tizenöt évig terjedő börtönbüntetést szabhatott ki. További enyhítésnek helye nincs – mondta ki lakonikusan az 1957. évi 34. számú törvényerejű rendelet.

A népbíróági tanácsok 1958 áprilisára befejezték az eléjük utalt ügyeket, így az Igazságügy-minisztérium már ekkor javaslatot tett a győri, a miskolci, a pécsi és a szegedi népbíróóságok megszüntetésére.³⁶ A Politikai Bizottság 1958. április 29-i ülésén hozzá is járult a megyékben működő népbíróági tanácsok megszüntetéséhez, azzal a kikötéssel, hogy ezt nem kell publikálni.³⁷ A népbíróági tanácsok megszüntetéséről az MSZMP Politikai Bizottsága számára Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter 1959. december 11-én készített előterjesztést. A megszüntetés egyik indokaként azt jelölte meg, hogy a Fővárosi Bíróság népbíróági tanácsa előtt ekkorra már csak négy ügy, a Legfelsőbb Bíróság előtt pedig hat ügy volt folyamatban, míg a többi külön tanács már nem ítélt meg. A megszüntetés másik indoka viszont már a politikai helyzet konszolidálódását jelezte: „Véleményem szerint a népbíróági tanácsok fenntartására szükség nincs, a rendes bírósági tanácsok bármilyen politikai jellegű ügy letárgyalására is alkalmasak, arra pedig szintén nincs már szükség, hogy a rendes bíróságok által kiszabható büntetéseknél magasabb büntetések kerüljenek kiszabásra.”³⁸ Nezvál egyben azt is javasolta a Politikai Bizottságnak, hogy a fennálló népbíróági tanácsok megszüntetésével ne töröljék ezt az intézményt a jogrendszerből, vagyis tartsák meg a hatásköri és eljárási szabályokat, így egy igazságügy-miniszteri rendelettel bármikor újra felállíthatók lesznek és a hatályukban fenntartott jogszabályok alapján azonnal megkezdhetik működésüket. A politikai vezetés hosszú ideig érlelte magában a döntést, a PB csak 1961. március 21-én hagyta jóvá, hogy az Igazságügy-minisztérium előterjesztést tehet a Minisztertanácsnak a fennálló népbíróági tanácsok megszüntetésére és a kivételes büntető eljárási szabályok hatályon kívül helyezésére.³⁹ A Politikai Bizottság elé került javaslat azt tükrözi, hogy ekkor már nem lehetett tovább halogatni a döntést, mivel az előterjesztés készítői⁴⁰ szerint az *Egyesült Nemzetek Szervezete* különböző fórumain és más nemzetközi szervezetekben is többször megrótták Magyarországot amiatt, hogy jogi szempontból még mindig „kivételes állapotok” uralkodnak. Így

36 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 1966. 315. IX. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztatók.

37 MOL M-KS 288. f. 5/76. ő. e.

38 Uo.

39 MOL M-KS 288. f. 5/226. ő. e.

40 A javaslatot Kaszás Ferenc és Nezvál Ferenc készítette.

végül az 1961. évi 7. törvényerejű rendelet⁴¹ hatályon kívül helyezte a népbíró-sági tanácsokra vonatkozó összes rendelkezést.

A politikai vezetés tehát megalkotta a jogszabályokat, az igazságügy gépezete pedig megindult. 1958 végére a felelősségre vonások nagy része lezajlott, az Igazságügy-minisztérium pedig tájékozódni kívánt a megtorlás arányairól. A 21 626/1958 IM számú utasítására a bíróságok részletes statisztikákat készítettek az 1956. november 4. és 1958. december 31. között ellenforradalmi bűncselekmények miatt jogerősen elítéltekről.⁴²

A párt irányító szerepe

Az 1956. november 7-én megalakult Magyar Szocialista Munkáspárt központi vezető szervei a forradalomban résztvevőkkel szembeni megtorlás elveivel 1957 nyarán foglalkoztak először.⁴³

41 1961. évi 7. számú törvényerejű rendelet az 1957. évi 34. számú törvényerejű rendelet egyes rendelkezéseinek hatályon kívül helyezéséről. Ld. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1961. Bp. 1962. 115.

42 MOL XIX–E–1–j. Igazságügyi Minisztérium Bírósági, közjegyzői és ügyvédi osztály. A statisztikai táblázatokat ld. a függelékben. Az 1956-ot követő felelősségre vonás szakirodalmában többen foglalkoztak a politikai megtorlás méreteivel. Különösen a halálra ítélték és a kivégezettek számával kapcsolatban jelent meg többféle szám. A Kahler Frigyes vezette Tényfeltáró Bizottság 1994-ben megközelítően 400 halálra ítéltől írt a jelentésében (Sortüzek – megtorlás – menekülés 1956–1957. II. jelentés. Szerk. Kahler Frigyes. Lakitelek, 1994. 24.). Szokolczai Attila ugyanebben az évben a bírósági iratok módszeres átvizsgálása után arra a megállapításra jutott, hogy 1956 és 1961 között forradalmi cselekményekért 229 személyt végeztek ki (*Szokolczai Attila: A forradalmat követő megtorlás során kivégezettekről.* In: Évkönyv. III. Bp. 1994. 237–256.). Lényegében ugyanezt a számot fogadta el az 1996-ban megjelent 1956 kézikönyve is, azzal a finomítással, hogy beleszámította még a börtönben meghalt Losonczy Gézát, Szigethy Attilát és Zöld Ádámot (1956 kézikönyve. Megtorlás és emlékezés. Szerk. Kende Péter. Bp. 1996. 7–9.). Ezt az adatot fogadta el Romsics Ignác is a korszakról készült összefoglaló munkájában (*Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században.* Bp. 2000. 406.), míg Gyarmati György több mint 300 embert említ, akiket bizonyosan a forradalomban való részvételük miatt végeztek ki (*Gyarmati György: Politika és társadalom 1945–1989 között.* In: Magyarország a XX. században. I. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Főszerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd, 1996. 217.). Zinner Tibor is azon az állásponton van, hogy 229 fő esetében egyértelműsíthető, hogy a forradalomban való részvételük miatt végezték ki őket. Ő 1963-ig vizsgálta a megtorlás statisztikai adatait, véleménye szerint 1963 végéig 26 621 személyt marasztaltak el (*Zinner T.: A kádári megtorlás i. m. 421.*). Levéltári kutatásaim alapján a politikai vezetés számára számos statisztika készült a megtorlás „eredményességéről”. Ezek többnyire részadatok és abban az esetben közlöm őket, amennyiben a Politikai Bizottság, ill. a Központi Bizottság érdemben foglalkozott azokkal és döntéseit is ezekre alapozta. Összefoglaló statisztikát készített még Marosán György részére a Legfőbb Ügyészség Politikai Osztálya 1961-ben. Eszerint 1957 és 1961 között forradalmi cselekmények miatt 9669 személlyel szemben emeltek vádat, közülük 223 személlyel szemben hoztak halálos ítéletet és közülük 198 személyt végeztek ki. MOL XX–10–k Legfőbb Ügyészség Politikai Osztály 150. doboz 70 033/1961.

43 Az előző fejezetben már ismertetett 1957. tavaszi Intéző Bizottsági határozatokon kívül nincs fellelhető nyoma annak, hogy az MSZMP vezető szervei az igazságszolgáltatás politikai szintű

A Politikai Bizottság 1957. július 2-i ülésén megvizsgálta, hogy az októberi forradalom leverése után miként sikerült helyreállítani a rendet az országban.⁴⁴ A PB-tagok *Jelentés a belső reakció elleni harc feladatairól* elnevezésű napirendi pont keretein belül vizsgálták meg „az ellenforradalmi erők felszámolásáért folyó harc állását” és tárgyalták meg a nyomozó és igazságügyi szervekkel szembeni politikai elvárást.

A jelentés bevezetője tájékoztatta a Politikai Bizottságot a megtorlás statisztikai adatairól.⁴⁵ A jelentés szerint 1957. május 1-jéig a Belügyminisztérium 33 704 főt vett őrizetbe, ebből az ügyészségnek 14 244 főt adtak át. A börtönben lévő letartóztatottak és rendőrségi őrizeteseik létszáma 14 542 fő, közbiztonsági őrizetben 4500 fő volt, rendőri felügyelet alatt 1500 fő állt. A bírósági felelősségre vonás adatai a következőképpen alakultak: államrend elleni szervezkedésért, izgatásért és fegyverrejtegetésért a bíróságok 1379 főt ítélték el. Rögtönbíráskodás során 314 személlyel szemben hoztak ítéletet, közülük 55 vádlottat halálra ítélték, 35 vádlottnak pedig az ítéletet is végrehajtották.⁴⁶

A jelentés második része megjelölte az igazságügyi szervek által elérendő általános célt is. „Az ügyési és igazságügyi szervek feladata, hogy a Belügyminisztérium által felfedett és dokumentált ellenséges cselekmények elbírálásában úgy a vádirat, mint az ítélet tükrözze a proletárdiktatúra diktatúra oldalát.”⁴⁷ Az eredményesség érdekében a jelentés készítői megjelölték az apparátus operatív feladatait is. Négy csoportot emeltek ki, akikkel szemben erélyesen kellett fellépni:

1. A győri és miskolci ellenkormány tagjai, az „ellenforradalom” országos, budapesti, megyei és legfontosabb területi bizottságai és bizottmányai, munkás-tanácsai osztályidegen ellenforradalmi vezetői és tagjai.

2. Az arisztokraták, volt földbirtokosok, nagytőkések, gyárosok, bankárok, akik a hatalom visszaszerzéséért harcoltak.

3. A következő csoportba a fasiszta és burzsoá pártok, a Horthy-rezsim vezető politikai és katonai személyei, a csendőrség és a VKF/2 tagjait sorolták.

4. Végül a fegyveres „ellenforradalmi” akciókban részt vett huligán és deklasszált elemek.

---

irányítását napirendre tűzték volna. A fejezetben ismertetett PB- és KB-üléseken kívül Javaslat büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről c. napirendi pont a PB 1959. márc. 17-én tartott ülésén szerepelt.

44 MOL M–KS 288. f. 5/33. ó. e.

45 A jelentést 1957. májusi keltezéssel Biszku Béla belügyminiszter, Szénási Géza legfőbb ügyész és Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter készítette.

46 A PB előtti vitában Marosán György kérdésére Nezvál Ferenc pontosította a halálos ítéletek számát. „A statáriális bíróságok 59 halálos ítéletet hoztak, ebből 17 kegyelmet kapott, a többin végrehajtották az ítéletet. A polgári bíróság eddig 33 halálos ítéletet hozott, ebben még nincs benne a miskolci 14, magyaróvári 6, Tóth Ilona és még további 3 olyan ítélet, melyet a Legfelsőbb Bíróság hozott az utolsó egy hónap alatt. A halálos ítéletek száma eszerint 58-59.”

47 MOL M–KS 288. f. 5/33. ó. e.

A Politikai Bizottság előtt zajló vita most hozta először felszínre a későbbiekben még többször tapasztalható ellentétet a PB tagjai között. A nézeteltérés a belügyet felügyelő Biszku Béla és az igazságügyi szervekért felelős Münnich Ferenc között bontakozott ki. „Biszku elvtárs azt mondja előterjesztésében, hogy a belügyi szervek a szovjet csapatokkal együtt elfojtották a fegyveres felkelést. Ugyanakkor tudjuk, hogy a belügy, mint önálló intézmény csak márciustól létezik. Ez a történeti igazsághoz hozzátartozik.”⁴⁸ Ezen történelemleckének szánt bevezető után Münnich rátért azokra a problémákra, amelyek a belügyi szervek munkájával kapcsolatban merültek fel. Bírálta a közbiztonsági őrizetek felülvizsgálatát, amelyet a belügy kampányszerűen végzett el és egyszerre zúdította a feladatot az igazságügyi szervekre. Úgy gondolta, hogy a bírósági és ügyészségi szervek jó munkájához elengedhetetlenül szükséges a nyomozó szervek munkájának javítása, mivel megfelelő dokumentáció nélkül az igazságügyi szervek nem tudnak a párt elvárásainak megfelelni.

A vita másik fő kérdése a szocialista törvényesség és ehhez kapcsolódóan a koncepciók perek problémája volt. Apró Antal⁴⁹ azt emelte ki, hogy nincs még itt az ideje a liberalizmusnak. „Nem tartunk még ott, hogy nagylelkűségről beszéljünk és olyan hangulat alakuljon ki, elég volt a megtorlásokból.”⁵⁰ Münnich Ferenc és Somogyi Miklós⁵¹ azonban arra hívta fel a figyelmet, hogy nem szabad túlzásokba esni és nem szabad koncepciók pereket csinálni. Tömpe István⁵² a következő szavakkal igyekezett eloszlatni a PB-tagok aggodalmait: „Koncepció nincs, ezt nagyon felelősen állíthatom. Túlzások vannak az őrizetbevételeknél.”⁵³

A Politikai Bizottság 1957. augusztus 27-i ülésén – ahol már Kádár János is jelen volt – Nezvál Ferenc ismét beszámolt az elvégzett munkáról.⁵⁴ A jelentés első helyen a statisztikai adatokat ismertette. 1956. november 4. és 1957. július 31. között közbiztonsági büntettek miatt elítéltek száma 28 526 volt, közülük 6321 volt a politikai büntettek miatt elítélt.

48 Uo.

49 Apró Antal (1913–1994) az MDP Központi Vezetőségének tagja 1948 és 1956 között. 1949 és 1954 között az Elnöki Tanács tagja. 1956-tól 1980-ig az MSZMP Politikai Bizottságának, 1956 és 1988 között Központi Bizottságának tagja. 1971 és 1984 között az Országgyűlés elnöke.

50 MOL M–KS 288. f. 5/33. ó. e.

51 Somogyi Miklós (1896–1980) 1956 és 1980 között az MSZMP Központi Bizottságának, 1957-től 1966-ig Politikai Bizottságának tagja.

52 Tömpe István (1909–1988) 1956 és 1988 között az MSZMP Központi Bizottságának tagja. 1956-tól 1958-ig a belügyminiszter első helyettese.

53 MOL M–KS 288. f. 5/33. ó. e.

54 MOL M–KS 288. f. 5/41. ó. e.

6. táblázat

**Elsőfokon közzádas bűntettek miatt elítéltek száma
1956. november 4–1957. július 31.**

Főbüntetés	Politikai (népköztársaság elleni) bűntettek	Összes egyéb büntett
halálbüntetés	70 ⁵⁵	61
1 éven felüli börtön	2 332	3 591
1 éven aluli börtön ⁵⁶	3 581	11 885
pénzfőbüntetés	100	4 841
javító-nevelő munka	20	696
egyéb intézkedés (bírói megrovás, gyógypedagógiai nevelés stb.)	218	781
fegyelmező zászlóalj	–	350
Összesen	6321 ⁵⁷	22 205

7. táblázat

**Gyorsított és népbírói tanács előtt elsőfokú eljárás során elítéltek száma
1956. november 4–1957. július 31.**

politikai (népköztársaság elleni) bűntettek miatt elítéltek száma	286
egyéb bűncselekmények miatt elítéltek száma	69
Összesen	355

8. táblázat

**Katonai bíróságok által elsőfokon elítéltek száma
1956. november 4–1957. július 31.**

politikai (népköztársaság elleni) bűncselekmények miatt elítéltek száma	568
egyéb bűncselekmények miatt elítéltek száma	1223
Összesen	1791

Az előterjesztés során kibontakozott vitában a PB tagjai azt tartották a legnagyobb gondnak, hogy véleményük szerint nagyon kis számú a legsúlyosabb büntetéssel sújtottak száma. Kállai Gyula⁵⁸ felháborodva vette tudomásul a sta-

55 Nezvál Ferenc ülésen elhangzott tájékoztatása szerint másodfokon összesen 102 halálos ítéletet szabtak ki, ebből 70 a politikai bűncselekmény miatt elítélt. „Ebből 82 főt felakasztottunk, 20 főt nincs végrehajtva még az ítélet.”

56 A börtönbüntetések közül a politikai bűncselekményeknél 920, az egyéb bűntetteknel 5861 esetben felfüggesztették a büntetés végrehajtását.

57 Nezvál Ferenc közlése szerint az elsőfokon elítéltek közül 3281 személy büntetése emelkedett jogerőre.

58 Kállai Gyula (1910–1996) 1956 és 1989 között az MSZMP Központi Bizottságának, 1956-tól 1975-ig Politikai Bizottságának tagja. 1957-től 1959-ig az MSZMP Központi Bizottsága titkára.

tisztikai adatokat. „A tendenciája a mi ilyen jellegű politikánknak tényleg nem erélyes. Maga az, hogy mi csak ilyen kevés ellenforradalmár elemmel számoltunk le, ez szinte hihetetlen és kissé felháborító, hogy 82 embert vontak ténylegesen felelősségre úgy, hogy életével fizetett. Mondtam már az elvtársaknak, hogy amikor kint voltam a Német Pártnak [!] a kongresszusán, megkérdezték az elvtársak: no, mennyit végeztetek ki, 20 000-et?”⁵⁹ Rónai Sándor⁶⁰ tömörebben fejezte ki nemtetszését: „Arra akarok kilukadni, hogy sokkal több az ellenforradalmárok által legyilkoltaknak a száma, mint amennyit elítéltünk.”⁶¹

A másik fontos kérdés a vitában az elítéltek szociális összetétele volt, vagyis igazolható-e a statisztikai adatok alapján, hogy a forradalmat az ellenséges származású elemek robbantották ki. Kádár János a Komócsin Zoltán⁶² által feltett kérdésre azonnal úgy válaszolt, hogy az elítéltek többsége munkás, dolgozó volt. A beszámolót készítő Nezvál Ferenc is kénytelen volt ezt elismerni, a politikai szándékkal ellentétes adatokat azzal magyarázta, hogy addig rossz módszerrel történt az elítéltek adatainak felvétele. Tájékoztatása szerint a bíróságok az adatlapokat az elítélt utolsó munkahelye szerint töltötték ki, de ígéretet tett arra, hogy ezt a gyakorlatot megváltoztatják és a jövőben azt veszik figyelembe, hogy az eljárás alá vont személynek mi volt a korábbi foglalkozása.

Kádár János az elhangzott vitát összefoglalva kijelentette, hogy a beszámolót a Politikai Bizottság tudomásul veszi és egyben felkérte Szénási Géza legfőbb ügyészt, hogy szeptemberig tegyen javaslatot a megtorlás további irányára.

A Politikai Bizottság 1957. december 10-én tartott ülésén már egy átgondoltabb koncepció kidolgozására került sor *büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről* napirend alatt.⁶³

A Politikai Bizottság számára Biszku Béla és Nezvál Ferenc készítette el az előterjesztést. Az első rész az ellenforradalmárok elleni fellépésben mutatkozó eredményeket, illetve a még fennálló hiányosságokat tárgyalta.

A problémák közül az előterjesztés kiemelte, hogy kezdetben a bűnüldöző szervek tagjai nem rendelkeztek a szükséges politikai és szakmai gyakorlattal, „ezért a vizsgálatok során küzdeni kellett a liberalizmus ellen és a dokumentálás szolidaritásáért”.⁶⁴

A későbbiekben is az igazságügyi szervek tehetetlenségét részletezték az előterjesztők. Kezdetben az ügyészek nem akartak vádat emelni, a bíróságok nem akartak ítélni, ezért volt szükség a gyorsított eljárás bevezetésére és a

1960 és 1965 között miniszterelnök-helyettes, 1965-től 1967-ig miniszterelnök. 1967-től 1971-ig az Országgyűlés elnöke. 1967 és 1989 között az Elnöki Tanács tagja.

59 MOL M–KS 288. f. 5/41. ó. e. 66. p.

60 Rónai Sándor (1896–1965) 1956 és 1965 között az MSZMP Központi Bizottsága, 1957-től 1965-ig a Politikai Bizottság tagja.

61 MOL M–KS 288. f. 5/41. ó. e. 64. p.

62 Komócsin Zoltán (1923–1974) 1957 és 1974 között az MSZMP Központi Bizottságának tagja, 1965-től 1974-ig a KB titkára. 1957-től 1961-ig a KISZ első titkára.

63 MOL M–KS 288. f. 5/54. ó. e.

64 Uo.

népbíróságok felállítására. Kritikaként szerepelt még az előterjesztésben, hogy a bíróságoknál nagyon nagy az ügyhátralék és emellett a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőit az igazságügyi szervek tudatos ellenforradalmárokként üldözték, súlyos ítéleteket kaptak, holott velük szemben nem a megtorlás módszerét kellett volna alkalmazni.

Az előterjesztés második része az elvégzendő feladatokat tartalmazta. Elsőként kiemelte, hogy az igazságügyi szerveknek elsősorban az osztályidegen és huligán elemek ellen kell fellépni. A következő pontban is hangsúlyt kapott, hogy az elkövetők osztályhelyzetét kell felderíteni és ennek alapján kell az enyhébb vagy súlyosabb büntetést kiszabni, vagyis a megtévesztett dolgozó osztály tagjaival szemben elnézőbben kell eljárni. Általános elvként jelent meg, hogy a népi demokrácia megsemmisítésére irányuló cselekmények felbujtóival szemben a törvény teljes szigorával kell eljárni. Az összegzés célul tűzte ki, hogy az eljárások gyorsítása érdekében az októberi forradalommal kapcsolatos bűntettek miatti nyomozásokat lehetőleg 1957 végéig le kell zárni.

Az előterjesztés melléklete statisztikai adatokkal is szolgált az 1956. november 4. és az 1957. november 1. közötti felelősségre vonás mértékéről. Ezen időszak alatt 43 113 személyt ítélték el közvédas bűntettek miatt, közülük 9305 személyt a népköztársaság elleni bűntettek miatt.

9. táblázat

A népköztársaság elleni bűntettek miatt elítéltek megoszlása bíróságok szerint, 1956. november 4–1957. november 1.

Polgári büntető bíróságok		Katonai bíróságok	
rendes eljárás	gyorsított, illetve népbírósági tanács előtti eljárás	rendes eljárás	rögtönbíráskodási eljárás
8081	462	419	343

10. táblázat

A népköztársaság elleni bűntettek miatt a polgári bíróságok által elítéltek megoszlása az egyes bűntettek szerint 1956. november 4–1957. november 1.

Bűntettek	Elítéltek száma	
	rendes eljárásban	gyorsított, illetve népbírósági eljárásban
államrend elleni szervezkedés	926	377
izgatás	2390	–
fegyverrejtegetés	1582	85
tiltott határátlépés	2973	–
egyéb	210	–
Összesen	8081	462

11. táblázat

**A polgári és katonai bíróságok által kiszabott halálbüntetések száma
1956. november 4–1957. november 1.**

Polgári büntető bíróságok				Katonai bíróságok		Legfelsőbb Bíróság II. fok
rendes eljárás	gyorsított eljárás	Legfelsőbb Bíróság Népbírószági tanácsa I. fok	megyei népbírószági tanács	rendes eljárás	rögtönbírá- kodás	
17	48	3	8	12	70	22

A PB előtt zajló vitában először Biszku Béla szólalt fel. Két okot jelölt meg, amiért szükségessé vált a kérdés tárgyalása, az egyik ok a börtönök túlszűfolttsága, a másik pedig, hogy nagyon sok enyhe ítélet született és kevés volt a fizikai megsemmisítések száma.

A megbeszélésen – a júliusi PB-üléshez hasonlóan – éles vita bontakozott ki arról is, hogy az „ellenforradalmi” ügyekben miért születhettek enyhe ítéletek. Az okok elemzése kapcsán egyre személyeskedőbbé vált a hangnem, Münnich Ferenc sérelmezte, hogy a Biszku Béla és Nezvál Ferenc készítette előterjesztésben kizárólag az ügyészségek és bíróságok hibáiról van szó, amely szerinte nem ad valós képet a helyzetről, hiszen beszélni kellett volna a belügyi szervek hibáiról is. Marosán György is elismerte, hogy a bíróság, ügyészség és a belügyi szervek között nem volt meg a megfelelő összhang, de szerinte nehéz lett volna megmondani, hogy melyiküket terhelte a felelősség. Végül azt javasolta, hogy az előterjesztésből vegyenek ki minden olyan utalást, amely valamelyik szerv felelősségére utal, mert nem az a cél, hogy a kölcsönös vádaskodás szintjén tárgyalja meg a kérdést a Politikai Bizottság.

Kádár fontos kérdésnek tartotta, hogy szükséges-e az „ellenforradalmárok” elleni perekben zárt tárgyalást tartani. Ezt különösen azért tartotta komoly problémának, mivel a nyílt tárgyalásokról a külföldi sajtó tudósított, míg a magyar sajtóban nem jelenhettek meg tudósítások. „Hátra van még 900–1000 ember ügye, ami jelenleg folyamatban van. Képesek vagyunk, hogy ezeknek a zömét zárt tárgyaláson, színház nélkül tárgyaljuk meg? Képesek vagyunk rá.”⁶⁵

A Politikai Bizottság által elfogadott határozat szövege nagyon sok részletében a Kádár János által megfogalmazott kritikát tartalmazta, mivel kitért a megtorlás időbeli elkészttségére és a minőségi munka hiányára. A határozatban végül benne maradt a bűnüldöző szervek munkájának kritikája is, de a nyomozó hatóságok, az ügyészségek és a bíróságok is kaptak elmarasztalást. A határozat megfogalmazta a szükséges irányelveket. Első helyen az osztályidegen elemekkel szemben alkalmazott vasszigor érvényesülését emelte ki, előírta a bíróságok számára, hogy ezt súlyosbító körülményként kell értékelni. Ugyanilyen szigor

alkalmazását írta elő a dolgozó osztályhelyzetű személyekkel szemben is, ha azok az osztályukat elárulva főbenjáró ellenforradalmi bűncselekményt követtek el. Előírta az egyszer megtévedt, félrevezetett dolgozókkal szembeni eljárás szempontjait. Itt már olyan részletekre is kitért, hogy esetükben a bíróságok felfüggesztett börtönbüntetést, pénzbüntetést és javító-nevelő munkát alkalmazzanak. A PB kizárólag abban az esetben tartotta elfogadhatónak a kisebb tartamú börtönbüntetést, ha ezt a helyi viszonyok indokolták, vagyis a közrend és köznyugalom megszilárdítása érdekében feltétlenül szükségesnek látszott.

A PB 1957. decemberi határozata nyomán született meg az Igazságügy-miniszter, a Belügyminiszter és a legfőbb ügyész 103/1958. számú közös utasítása *büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről*. Az utasítás bevezetője a PB-határozatban foglaltakat ismételte meg, illetve a vitában Kádár Jánostól elhangzott kifogások szó szerint szerepeltek benne. Az utasítás a hiányosságok kiküszöbölése érdekében konkrét feladatokat is megjelölt mind a nyomozó szervek, mind a bíróságok számára. A rendőri és nyomozó szervek feladatává tette, hogy az „ellenforradalmi” bűnügyek vizsgálatát 1958. február 28-ig fejezzék be és az ügyeket gondosan dokumentálva adják át a vádhatóságnak. Az ügyészeknek a nyomozás befejezésétől számított 30 napon belül be kellett nyújtaniuk a vádiratot a bírósághoz. A bíróságok számára előírta, hogy a forradalmi bűncselekménnyel terhelték ügyeit soron kívül tárgyalják, a politikai ügyekben pedig a nyilvánosság kizárásával járjanak el. Külön fejezet foglalkozott a megtévedt munkás és dolgozó paraszt származású személyekkel kapcsolatban követendő eljárással, helytelennek minősítette az utasítás azt a megoldást, hogy korábban ezeket a személyeket tudatos ellenforradalmárokként üldözték és ítélték el. A helyes büntetőpolitika kialakítása érdekében az utasítás elrendelte, hogy a megyei (fővárosi) rendőrfőkapitányság vezetője és a megyei (fővárosi) ügyészség vezetője együttesen döntse el, a kisebb jelentőségű forradalmi cselekmények elkövetői bíróság elé kerüljenek-e. Ezen ügyek esetében az utasítás lehetővé tette a büntetőeljárás megszüntetését is. Az előzetes letartóztatásból is szabadlábra kellett helyezni bizonyos feltételek megléte esetén a fenti kategóriába tartozó vádlottakat. A bírósági szakaszba került ügyek esetében az utasítás külön foglalkozott azon ügyekkel, ahol a vádirat benyújtása már megtörtént, de a bíróság előkészítő tárgyalást még nem tartott. Erre az esetre az utasítás előírta, hogy az eljárást szüntessék meg. Az utasítás az eljárásjogi előírások mellett még a kiszabandó büntetéseket is előírta, a rendelet II. fejezete alapján a bíróságoknak lehetőleg felfüggesztett börtönbüntetést, pénzfőbüntetést vagy javító-nevelő munkát kellett kiszabniuk. A párt irányító szerepének egyértelmű megfogalmazására a rendelet utolsó részében került sor, amely szerint az illetékes szerveknek a párt megyei (fővárosi) intézőbizottságaival egyetértésben kellett intézkedéseiket végrehajtani.⁶⁶

66 Az együttes utasítás végrehajtásából adódó feladatok miatt, ill. az egységes értelmezés érdekében került sor a Belügyminiszter, az Igazságügy-miniszter és a legfőbb ügyész 9/1958 BM. számú együttes utasításának kiadására a letartóztatottak osztályhelyzetének, az általuk elkövetett bűncselekmények politikai vagy köztörvényi jellegének, valamint a visszaesők fogalmának meghatá-

Míg a Politikai Bizottság december 10-i ülése a megtorlás általános elveit fogalmazta meg, a Központi Bizottság 1957. december 21-én megtartott zárt ülése már a napi politikai harc egyik legfontosabb kérdésével, vagyis a forradalom vezetőivel szembeni leszámolóással foglalkozott.⁶⁷ A bizottság napirendjén egyetlen pont szerepelt: *Beszámoló egyes magyar állampolgároknak az 1956. októberi ellenforradalmi felkelés idején elkövetett törvénybe ütköző cselekményeiről.*

A forradalom vezetőivel való leszámolás létkérdés volt a régi/új elit számára, az ülésen részt vevők mindegyike szerint komoly harcot kell vívni ez ügyben. Ahogyan az előterjesztést ismertető Kádár János fogalmazott: „Ez a konszolidációt is csikorgóssá fogja tenni.”⁶⁸ A Központi Bizottság tagjai amellet, hogy döntést hoztak „egyes magyar állampolgárok” sorsáról,⁶⁹ főként a megtorlás nemzetközi fogadtatásáról vitatkoztak. A legfőbb problémát a jugoszláv követségre menekültek sorsa jelentette, hiszen a Jugoszláviával kötött kétoldalú megállapodás diplomáciailag nagyon kényessé tette a helyzetet, ezért a KB úgy döntött, hogy a bírósági eljárás során nem lehet szóba hozni Nagy Imre és társai ügyének jugoszláviai vonatkozásait.⁷⁰ A lefolytatandó perek ideológiai alátámasztására

---

rozása érdekében. Az utasítás felsorolta azokat, akiket a büntetőeljárás során osztályidegeneknek kell tekinteni. Ebbe a fogalomkörbe tartoztak azok, akik kizsákmányolásból éltek: a volt tőkésék, gyárosok, üzemtulajdonosok, nagykereskedők, bérháztulajdonosok, vállalkozók, arisztokraták, földbirtokosok és kulákok. Ezenkívül ugyanezen elbírálás alá estek a felszabadulás előtti államapparátusban és állami intézményeknél vezető beosztásban volt személyek a főjegyzőig bezárólag, a volt horthysta politikai rendőrség valamennyi beosztottja, a rendőrség, a honvédség volt hivatásos állományába tartozók, a VKF/2 vezetői, tisztjei és valamennyi beosztottja, a jobboldali pártok és szervezetek vezetői és országgyűlési képviselői. Az utasítás szerint külön kategóriát alkottak azok, akikkel kapcsolatban az összes körülményt figyelembe véve megállapítható volt, hogy deklasszált elemek: pl. egyházi személyek, papok, urasági intézők. Az utasítás meghatározta a politikai büntettes fogalmát is, vagyis az a személy, aki a hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítására (= BHÖ) I., II. és IV. fejezetében meghatározott bűncselekményt követte el. Külön kiemelte az utasítás a BHÖ 4–7., 31–34., 48., 48/A., 48/B., 48/C. pontjait, a BHÖ III. fejezetét, a BHÖ 107–115., 237–239. pontjait.

67 MOL M–KS 288. f. 4/14. ő. e. Közli: Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei. Szerk., jegyz. Némethné Vágyi Karola–T. Varga György–Ujváry Gábor. Bp. 1997. 153–168.

68 Uo.

69 „1. A Központi Bizottság tudomásul veszi, hogy a Magyar Népköztársaság igazságügyi szerveinek szabad folyást kell engedni a törvény által előírt büntető eljárás lefolytatására: Nagy Imre, Donáth Ferenc, Szilágyi József, Jánosi Ferenc, Vásárhelyi Miklós, Fazekas György, Tancos Gáspár [sic] és Haraszi Sándor állampolgárokkal szemben. 2. Törvénybe ütköző cselekményeikre eljárási kegyelmet kell biztosítani és nem kell büntető eljárást indítani: Szántó Zoltán, Lukács György, Vas Zoltán, Újhelyi Szilárd és Rajk Lászlóné állampolgárokkal szemben. 3. Szabad folyást kell engedni a büntető eljárás lefolytatására továbbá Tildi [sic] Zoltán, Maléter Pál, Kopácsi Sándor, Gimes Miklós, Erdős Péter és a megszökött Király Béla állampolgárokkal szemben. 4. Törvénybe ütköző kisebb súlyú cselekményeikre eljárási kegyelmet kell biztosítani és nem kell büntető eljárást indítani továbbá: Deszpot László volt r. őrnagy, Vári József volt av. őrnagy, Kiss István volt r. alezr., Lantos József volt r. őrnagy, Szűcs Miklós volt h. ezr., Pártai Tivadar v. képviselő állampolgárokkal szemben.” MOL M–KS 288. f. 4/14. ő. e.

70 A KB a diplomáciai bonyodalmak elkerülése érdekében arról is döntést hozott, hogy a PB írás-

pedig Kádár a következő iránymutatást adta: „mert nem a munkásmozgalom elárulását büntetjük. Ennyiben ez a dolog bizonyos értelemben eltér a szokásos politikai perekétől. Minden hazáját szerető ember elárulása a vád tárgya. Nekünk az egész népnek kell igazságot szolgáltatni. Ennél a tartalmi vonásnál kell maradnunk, hogy a vád alá helyezés megtámadhatatlan legyen.”⁷¹

A Központi Bizottság 1958. február 14-én ismét visszatért a kérdésre, amikor is arról tárgyalt, hogy Nagy Imre ügyében az ítélethozatalt el kell halasztani.⁷² Kádár János arról tájékoztatta a KB-t, hogy tanácskozott a testvérpártokkal és arra a meggyőződésre jutott, hogy az ügy befejezésére nem alkalmas az idő. Kádár szerint az ítélet veszélyeztetné az *Észak-atlanti Szerződés Szervezete* országai és a Szovjetunió között tervezett csúcstalálkozó létrejöttét. Beszámolója szerint a Nagy Imre-ügyben a Politikai Bizottság tagjait amúgy sem a személyes bosszú vezette, hanem a magyar nép érdeke. Ezért annak érdekében, hogy a nemzetközi helyzetet ne élezzék tovább, azt ajánlotta a Központi Bizottságnak, hogy a Nagy Imre-ügyben az ítélethozatalt halasszák el.⁷³

A Politikai Bizottság 1958. május 6-án vette napirendjére az 1957. december 12-i határozat végrehajtásának tárgyalását. A jelentést a PB számára Kaszás Ferenc készítette el.⁷⁴ A PB által elfogadott jelentés bevezetőjében megállapította, hogy az 1957. decemberi határozatban foglaltakat a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek végrehajtották. A jelentés szerint az „ellenforradalommal” kapcsolatos vizsgálatokat 1958. február végéig az egész ország területén befejezték. Ügyhátralék csak a bíróságokon volt, 1958. március 31-én a megyei bíróságokon még 546 „ellenforradalmi” büntetőügy volt folyamatban 1505 vádlott ellen.

A forradalom alatt „megtévedt”, dolgozó osztályhelyzetű személyek esetében megtörténtek a felülvizsgálatok, több mint 900 személy esetében mellőzték a büntetőeljárást, illetve figyelmeztetés mellett szabadlábra kerülhettek. A bíróságok a párt határozatának megfelelően zárt tárgyalást tartottak.⁷⁵

---

ban tájékoztassa a Jugoszláv Kommunista Szövetsége Központi Bizottságának elnökét arról, hogy „az aláírás időpontjában előttünk nem ismert, utólag kiderült súlyos tények teljesen hatálytalanították szóban forgó személyekkel kapcsolatos 1956. november 19-i kétoldali megállapodást, s így ez a magyar szervekre többé semmiféle kötelezettséggel nem jár.” MOL M–KS 288. f. 4/14. ó. e. A Nagy Imre-csoporttal kapcsolatos magyar és jugoszláv diplomáciai tárgyalásokra ld. Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. december–1959. február. A magyar–jugoszláv kapcsolatok és a Nagy Imre-csoport sorsa. Dokumentumok. Az iratokat gyűjt., vál., szerk., bev. Kiss József–Ripp Zoltán–Vida István. H. n., 1995. (Iratok a magyar diplomácia történetéhez 1956–1989. B. sorozat)

71 MOL M–KS 288. f. 4/14. ó. e.

72 MOL M–KS 288. f. 4/15/1. ó. e. Közli: Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1959–1960. évi jegyzőkönyvei. Jegyzetek: S. Kosztricz Anna–Némethné Vágyi Karola–Simon István–Soós László. Bp. 1999. 237–249.

73 Nagy Imre és társai perének háttéréről és az ezzel kapcsolatos politikai döntéshozatalról részletesen ld. *Rainer M. János*: Nagy Imre 1953–1958. Bp. 1999.

74 Kaszás Ferenc 1957 és 1961 között az MSZMP KB közigazgatási és adminisztrációs osztályának vezetője volt.

75 A jelentésről a PB-tagok ebben az esetben is vitáztak. A polémia főként az internálási rendszeréről, ill. annak fenntarthatóságáról bontakozott ki. A vita egy bizonyos pontján azonban, amikor

A PB-tagok ismét részletes statisztikai adatok segítségével tájékozódhattak a megtorlás számszerű „eredményeiről”.

12. táblázat

A népköztársaság elleni büntettek miatt elsőfokon elítéltek megoszlása az egyes büntettek és a bírósági eljárások szerint 1956. november 4–1958. április 1.

Büntettek	Elsőfokon elítéltek				
	összesen	polgári büntető bíróságok		katonai bíróságok	
		rendes eljárás	gyorsított és népbíróági	rendes eljárás	rögtön-bíráskodás
államrend elleni szervezkedés (BHÖ 1. és 8. pont)	3 623	2 449	630	544	–
izgatás (BHÖ 2. a–d, 26–32., 3–7.)	4 257	4 205	9	43	–
fegyverrejtegetés (BHÖ 33–34.)	2 507	1 966	93	72	376
tiltott határátlépés (BHÖ 48., 48/A–E)	3 595	3 433	–	162	–
egyéb (BHÖ 9., 13–25., 35–47., 49–94.)	396	297	–	96	3
Összesen	14 378	12 350	732	917	379

13. táblázat

Az elsőfokon halálra ítélték száma bíróságok szerinti megoszlásban 1956. november 4–1958. április 20.

Bíróság	Elítéltek száma
Legfelsőbb Bíróság népbíróági tanácsa	4
Megyei bíróságok	97
Katonai bíróságok	107
Összesen	208

is Szénási Géza és Biszku Béla között szópárbaj kezdődött arról, hogy az ügyészség határozatait a belügyi szervek semmibe veszik, a PB zárt ülést rendelt el. A zárt ülésen elhangzottakról nem készült jegyzőkönyv.

14. táblázat

**Jogerősen halálraítéltek és kivégzettek száma
bíróóságok szerinti megoszlásban
1956. november 4–1958. április 1.**

Elsőfokon eljáró bíróság	Elítéltek száma
Legfelsőbb Bíróság népbíróági tanácsa	4
megyei bíróságok	77
katonai bíróságok	100
Összesen	181

A bíróságok működése

A kezdeti időszak ítélkezési gyakorlatának problémáit Jászai Dezső igazságügy-minisztériumi főosztályvezető foglalta össze.⁷⁶

A legfőbb problémát Jászai szerint az jelentette, hogy az eljáró szervek nem ismerték fel az események ellenforradalmi jellegét, vagyis hogy az elkövetők a népi demokratikus rendszer és annak alapintézményei ellen léptek fel. „Az ellenforradalmi jelleg világos felismerésének a hiánya és a nemzeti forradalom feltételezése alakított ki olyan ítélkezési nézetet, hogy ezen cselekmények elkövetőivel szemben békésen, megértően kell eljárni.”⁷⁷ Ezt a helytelen irányvonalat sikerült a jelentés készítésének időpontjára valamelyest módosítani és a párt és kormány nyilatkozataival összhangban, illetve az Igazságügy-minisztérium útmutatásainak köszönhetően 1957 márciusára az ítélkezési gyakorlat sokkal szigorúbbá vált. Erre az időszakra már csak azt hiányolta a minisztériumi tisztviselő, hogy az ítéletek indoklásából hiányzott a politikai tartalom. A tényállást „helytelenül nem illesztik be az ellenforradalom széles körű, államrendünk létét fenyegető folyamatos láncolatába”.⁷⁸

Az államrend elleni szervezkedés megítélésénél volt kezdetben a legnagyobb bizonytalanság. A bíróságok túl enyhén ítélték meg ezeket a cselekményeket, vagy egyszerű fegyverrejtegetés miatt vonták eljárás alá a vádlottakat, vagy egyáltalán nem is értékelték azt, hogy a vádlottak fegyveresen részt vettek az októberi harcokban.

A demokratikus államrend elleni izgatást tetteles bántalmazással,⁷⁹ a vörös zászlók és csillagok megsemmisítésével, röpcédulák osztogatásával, emlékművek lerombolásával és sztrájkra való felhívással lehetett megvalósítani. A bíróságok azonban ezekben az esetekben sem értékelték kellő súllyal a társadalmi veszélyes-

76 Beszámoló az 1956. évi október 23-a után kialakult büntetőbírói gyakorlatról. A beszámoló 1957. ápr. 16-i keltezésű. BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 1966. 315. VIII. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztatók.

77 Uo.

78 Uo.

79 A beszámoló a tetteles bántalmazás politikai jellegét tartotta döntő tényezőnek. Példaként emelte ki, hogy a sümegi járásbíróóság nem ismerte fel, hogy az elkövetők a felekezeti izgatást

séget. Az esetek jelentős részében (60,5%) 1 éven aluli börtönbüntetést szabtak ki, miközben a törvényi minimum 2 év volt, emellett magas volt a felfüggesztett büntetések aránya is (16,8%). Hiányosságként emelte ki a beszámoló még az ittas állapot megállapításának problémáját: „a bírák könnyebben hajlanak az ittas állapot megállapítására olyankor is, amidőn a vádlottak kétségtelen ital fogyasztása után, a visszatartó gátlásoktól felszabadulva teszik meg izgató kijelentéseiket, a kijelentések összefüggő, logikus értelméből azonban következik, hogy nincsenek beszámíthatatlan, ittas állapotban”.⁸⁰ Az utasítások hatására azonban 1957 márciusára már megvalósult a politikai vezetés által elvárt szigorú eljárás, ekkorra 57%-ra csökkent az 1 évi és azon aluli börtönbüntetések száma, sőt a jelentés kiemelte, hogy egyre több esetben szabtak ki 2–3 év körüli börtönt szóbeli izgatás esetén is.

A fegyverrejtegetések esetében is a szokásos problémát, a túl enyhe ítélezést (1 éven aluli börtönbüntetések aránya 63,7%) emelte ki a jelentés, emellett azonban még nagyobb gondnak értékelte a felfüggesztések magas arányát (22%). A rossz ítélezési gyakorlatot egyrészt a megyei büntető kollégiumok helytelen jogértelmezésére vezette vissza Jászai. Hibásnak minősítette a bíróságok azon felfogását, hogy a statáriális rendelet lehetőséget adott volna a fegyverek büntetlen beszolgáltatására.⁸¹ Másrészt, véleménye szerint, több esetben kialakult az a helytelen gyakorlat is, hogy ha a fegyverrejtegető ügye nem került rögtönítélő bíróság elé vagy gyorsított eljárásra, akkor már szükségtelen szigorú ítéletet hozni. „Ez a szemlélet persze merőben téves. Az a körülmény, hogy ki kerül statárium elé vagy gyorsított eljárásra, mindig attól függ, hogy a helyi viszonyoknak megfelelően szükséges-e az általános prevenció érdekében különösen szigorú büntetés kiszabása.”⁸²

A köztörvényi bűncselekmények közül kiemelte a jelentés az élet elleni bűncselekményeket, hiszen az elemzés szerint nemcsak a politikai szándékkal elkövetett emberölések száma volt magas, hanem a személyes bosszúból fakadó cselekmények is elszaporodtak. Sok esetben azért született viszonylag enyhe ítélet, mivel a bíróságok megítélése szerint a forrongó hangulat kizárta az előre megfontolt szándék megállapítását.

A néhány hónapja felállított népbírói tanácsok működéséről 1957 szeptemberében készített jelentést az Igazságügy-minisztérium.⁸³

---

valósították meg akkor, amikor 1956. okt. 26-án bezúrták Weisz József ablakát, a nyitott ablakon útburkoló köveket dobáltak be és kényszerítették a sértettet, hogy vetközzön le és énekelje el a himnuszt, miközben többen villanylámpával világították meg.

80 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 1966. 315. VIII. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztatók.

81 A vitatott jogszabályhely az 1956. évi 28. törvényerejű rendelet 2. § (2) bekezdése: „Azok, akik a jelen törvényerejű rendelet kihirdetése és a beszolgáltatási határidő között fegyvereiket stb. beszolgáltatják, fegyverrejtegetés címén nem büntethetők.”

82 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 1966. 315. VIII. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztatók.

83 MOL XIX–E–1–z Igazságügyi Minisztérium TÜK iratok 0064/1957. A jelentés 1957. szept. 26-i keltezésű, Jászai Dezső minisztériumi osztályvezető készítette. Az előterjesztés az Igazságügy-minisztérium Kollégiumának 1957. okt. 5-i ülésén hangzott el.

A jelentés a megyei népbíróságok munkáját jónak ítélte mind az ügyek kiválasztása⁸⁴ és előkészítése, mind pedig a szakbírák kiválasztása szempontjából. A minisztérium a tanácsok által hozott ítéleteket is megfelelőnek találta: „megállapítható tény, hogy a megyei népbíróságaink általában kellő eréllyel járnak el az ellenforradalmi kártevőkkel szemben, ítélezésük az erélyes osztályharcos jelleg mellett is kiegyensúlyozott”.⁸⁵

Sokkal kritikusabb a jelentés a Legfelsőbb Bíróságon felállított Népbírószági Tanáccsal szemben. Az elsőfokú ügyeket tárgyaló népbírószági tanácsokkal kapcsolatban külön problémaként emelte ki az összefoglaló a népbírák és szakbírák közötti ellentéteket: „a népbíró harcosabban, élesebben reagál bizonyos ellenforradalmi jelenségekre, míg a szakbíró olykor hajlamos a bizonyítékok aprólékosabb, gyanakvóbb megítélésére”.⁸⁶ A minisztérium véleménye szerint az ítéletek megszerkesztése is hagyott kívánnivalót maga után, vagyis az ítéletek tényállási része nem nyújtott kellő áttekintést, az indoklásban pedig a szakmai szempontok kaptak nagyobb hangsúlyt, miközben a cselekmények politikai összefüggéseit kellett volna megvilágítani.

A másodfokon eljáró tanácsok munkájával kapcsolatban sem volt elnézőbb a jelentés. Rossz tendenciának tartotta, hogy az elbírált ügyek 20%-a esetében nem volt indokolt a népbírószági eljárás.⁸⁷ Jászai külön kiemelte azt is, hogy a Legfelsőbb Bíróság ítélezési gyakorlata nem egységes, különösen az egyes büncselekmények minősítése volt zavaros, ami azért adott aggodalomra okot, mivel ennek következtében az alsóbírószágok elvi irányítása csorbát szenvedett.⁸⁸

A Fővárosi Bíróság munkájának megszervezéséről Szakács Ödönnek, a Fővárosi Bíróság elnökének 1957. július 29-i összefoglalójából kapunk képet.⁸⁹

84 Az ügyek 90%-a népi demokratikus államrend vagy népköztársaság megdöntésére irányuló cselekmény, ilyen irányú mozgalom vagy szervezkedés kezdeményezése, vezetése, ill. az ilyenekben tevékeny részvétel vagy azok előmozdítása volt. Az ügyek kisebb hányada (10%) fegyver, lőszer és robbanóanyag rejtegetése, gyilkosság, szándékos emberölés és ezek kísérlete volt.

85 MOL XIX–E–1–z Igazságügyi Minisztérium TÜK iratok 0064/1957.

86 Uo.

87 A jelentésből az is kitűnik, hogy ez nem a Legfelsőbb Bíróság hibája volt. A Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa elé ugyanis nemcsak a megyei népbírószági tanács határozatai ellen bejelentett fellebbezések kerültek, hanem azok az ügyek is, amelyeket a Legfőbb Ügyész ott terjesztett elő vagy a Legfelsőbb Bíróság elnöke az ügyet a tanács hatáskörébe vonta. A legfőbb ügyész sok esetben élt is ezzel a jogával, főként célszerűségi szempontok miatt. Azért tette ezt, mivel ezen eljárás keretében lehetőség volt az ítélet hatályon kívül helyezése nélkül a büntetés súlyosítására (nem érvényesült a *reformatio in peius* tilalma).

88 A Legfelsőbb Bíróság ítélezési gyakorlatát és az egységes irányítás hiányát az alsóbírószágok is kifogásolták. Különösen elfogadhatatlannak találták azt a gyakorlatot, hogy egy községben megtartott, mindenfajta atrocitás nélkül lezajlott gyűlés esetében is ki kellett mutatni az országos méretű ellenforradalmi mozgalommal való összefüggést és ezért a legsúlyosabb büntetés kiszabását várták tőlük.

89 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. Vegyes iratok. A tájékoztató az MSZMP Budapesti Bizottsága számára készült.

A beszámoló szerint az első, gyorsított eljárásra tartozó ügy 1957. február 6-án érkezett a Fővárosi Bíróságra, ezt követően havonként átlag 8 ilyen ügy került a bíróság elé. 1957. július 3-án kezdték meg működésüket a népbírósági tanácsok, a tervezett öt tanács közül kezdetben hármat állítottak fel. A bíróság elnöke szerint az ítékezés fő problémáját a bírák tájékozatlansága jelentette, hiszen korábban az ilyen típusú ügyekben a titkos ügykezelés szabályai szerint jártak el és a főváros területén ilyen tapasztalatokkal csak néhány bíró rendelkezett. Problémát jelentett az is, hogy kezdetben nem érvényesült semmiféle iránymutatás az ellenforradalmi bűncselekmények megítélése területén. Emiatt a bírák részéről két fő típushiba jelentkezett, az egyik a vádlott magatartásának elszigetelt, az események sorából kiszakított vizsgálata volt. A másik fő hibát pedig a tapasztalatlan bírák akkor követték el, amikor nem tudtak különbséget tenni a népi demokrácia elszánt ellenségei és azok között a „jóhiszemű dolgozók között, akik csupán a népi demokratikus kormányzás terén elkövetett hibák kijavítására törekedtek és ennek során sodródtak bele valamilyen bűncselekménybe”.⁹⁰ Az elnöki beszámoló szerint a bírák következetes ítélezését a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. november 4-i felhívása⁹¹ miatti zavar is akadályozta. A bírák jelentős része ugyanis úgy gondolta, hogy a kormánynyilatkozat azt jelzi, hogy a vezetés amnesztiát kíván adni az októberi eseményekben részt vevőknek, ezért nem látták szükségesnek, hogy ezekben az ügyekben ítéletet hozzanak. A probléma fontosságát jelzi, hogy az országos bírói értekezlet külön tárgysorozatban foglalkozott a kérdéssel.⁹² Molnár László⁹³ elemezte a november 4-i nyilatkozatot és Kádár János november 26-i rádióbeszédét is, amelyben a kormány elnöke szintén megerősítette, hogy a kormány betartja az ígéretét. A jogszolgáltatás színvonalát jelzi, hogy a bírósági tanácselnök azt fejtegette bírótársai számára, hogy a november 4-i felhívás és a november 26-i rádióbeszéd nem jogforrás, így a bíróságoknak azt az ítékezésük során nem kell alkalmazni. A végső szót a kérdésben a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiumának állásfoglalása mondta ki, amely szerint a kormánynyilatkozat nem tekinthető büntethetőséget kizáró oknak, a bíróság azonban a konkrét ügy elbírálásánál az eset összes körülményeit mérlegelve figyelembe veheti.⁹⁴

1957. november 15-én kelt az Igazságügy-minisztérium szigorúan titkos felhívása a megyei és fővárosi bíróság elnökeinek, amelyben statisztika készítését kérte arra vonatkozólag, hogy mennyi és milyen jellegű forradalmi ügy van folyamatban a bíróságokon.⁹⁵ A vádlottakat osztályhelyzetük szerint is csoportosí-

90 Uo.

91 „A kormány nem tűri meg, hogy a dolgozókat bármi ürügy alapján üldözzék azért, mert a legutóbbi idők eseményeiben részt vettek.” Ld. Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Szerk. Vjacseszlav Szereda–Rainer M. János. Bp. 1996. (56) 207.

92 Közli: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. 2. i. m. 710–712.

93 Molnár László 1950-től 1962-ig bíró a Legfelsőbb Bíróságon, a Büntető Kollégium vezetője volt.

94 A Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiuma 1957. márc. 22-én tartott ülésén fogadta el az állásfoglalást. Közli: Kahler F.: Joghatal Magyarországon i. m. 220–224.

95 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 007 001/1957. 0079/1957 I.M.TÜK.

tani kellett aszerint, mennyi a munkásosztályhoz tartozó, illetve mennyi a dolgozó paraszt, mennyi az értelmiségi és a kisiparos, mennyi az osztályellenség (huligán és csavargó), illetve az egyéb személyek számát is meg kellett jelölni. Külön fel kellett tüntetni a jelentésben, hogy a munkásosztályhoz tartozó és a dolgozó paraszt osztályhelyzetű vádlottak közül hány személyt vádoltak nagyobb jelentőségű és mennyit kiemelkedő társadalmi veszélyességű bűncselekménnyel.⁹⁶ Az IM-utasítás arra is útmutatást adott, hogy kisebb jelentőségűnek kellett tekinteni az egyszerű dolgozók verbális izgatási ügyeit, vagy az „ellenforradalomban” való tevékeny részvételük⁹⁷ olyan eseteit, amikor „valamely tisztesség, funkció elvállalásán túlmenő aktivitást nem tanúsítottak, s céltudatos ellenforradalmároknak sem tekinthetők”.⁹⁸

A politikai szigor érvényre juttatása érdekében az Igazságügy-minisztérium 1957. december 12-én újabb leiratot intézett a Fővárosi Bíróság elnökének.⁹⁹ A leirat bevezetője hivatkozott arra a vádra, amelyet megyei bírósági elnökök fogalmaztak meg a Legfelsőbb Bírósággal szemben, vagyis hogy a Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú ítéleteket indokolatlanul enyhíti. Erre tekintettel kérte az Igazságügy-minisztérium, hogy a Fővárosi Bíróság elnökének véleménye szerint a Fővárosi Bíróság esetében hány kifogásolható másodfokú ítélet született. Emellett a minisztérium elsősorban a huligán, osztályidegen elemekkel szembeni eljárás adatait kívánta összegyűjteni.¹⁰⁰

Az MSZMP PB 1957. december 12-i határozatának végrehajtásáról az Igazságügy-minisztérium Felügyeleti Főosztálya már 1958. január 30-án tájékozódni kívánt és több pontban kérte a bíróságok elnökeinek beszámolóját.¹⁰¹

A leirat a statisztikai adatok közlése mellett arról is tájékoztatást kért, hogy az érdemi ítélezésben miként tükröződnek a decemberi párthatározat előírásai. „A párthatározat meghozatala óta megfelelő alapossággal vizsgálták-e a bíróságok, hogy az elkövető osztályidegen, huligán, lumpenproletár, szokásos bűnöző, vagy osztályát eláruló dolgozó, illetőleg csupán megtévedt dolgozó-e? Helyesen döntöttek-e a bíróságok ebben a büntetékiszabás szempontjából alapvetően fontos kérdésekben [sic!] és a büntetés kiszabásánál érvényesítették-e és helyesen érvényesítették a Párthatározatban megjelölt jogpolitikai szempontokat?”¹⁰² A leirat külön kérte annak vizsgálatát, hogy a nyilvánosság kizárására vonatkozó

96 A Fővárosi Bíróság 1957. nov. 23-án kelt jelentése szerint a Fővárosi Bíróságon 156 ellenforradalmi jellegű ügyet tárgyaltak, ezekben az ügyekben 250 személyt vontak vád alá. A munkásosztályhelyzetűek száma 107 fő volt, értelmiségi és kisiparos 99, osztályellenség 22, egyéb származású 22. A munkásosztályhelyzetűek közül 49 személyt vádoltak kiemelkedő társadalmi veszélyességű bűncselekménnyel. BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok 007 001/1957.

97 BHÖ 1. pont (2) bekezdés.

98 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 007 001/1957. 0079/1957 I.M.TÜK.

99 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 007 001/1957. 0079/2/1957 I.M.TÜK.

100 A Fővárosi Bíróság elnöke válaszában 5 kifogásolható ítéletet jelölt meg.

101 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 8001/1958. 001/3/1958. I.M.TÜK.

102 Uo.

előírások a gyakorlatban hogyan érvényesültek, illetve megtörtént-e az ellenforradalmi ügyek soron kívüli tárgyalása.

A Fővárosi Bíróság elnöke az ítélezésben érvényesülő elvekkel kapcsolatban biztosította a felügyeletet ellátó minisztériumot arról, hogy természetesen külön figyelmet fordítottak a tudatos forradalmárok és a megtévedt vagy megtévesztett személyekkel szembeni különbségtételre.

A zárt tárgyalásra vonatkozó előírással kapcsolatban az elnök arról tájékoztatta az Igazságügy-minisztériumot, hogy a Fővárosi Bíróság abban az esetben, ha az ügy anyaga nem volt államtitok, nem tartalmazott katonai vagy hivatali titkot és erkölcsi okok sem álltak fenn, akkor nyilvános tárgyalást tartott. Az elnök szerint ezekben az esetekben semmi sem indokolta a nyilvánosság kizárását, az nem lehetett kellő ok, hogy az ügy tárgya „ellenforradalmi” bűncselekmény, vagyis politikai ügy. Sőt, a munkástanácsok elleni eljárásokban éppen a vállalatok dolgozóira irányuló nevelő hatás miatt szükségesnek látta a nyilvánosságot, véleménye szerint a titkolózás csak nyugtalanságot kelthetett volna.

A soron kívüli tárgyalásokról a Fővárosi Bíróság annyit közölt, hogy a Fővárosi Bíróság büntető tanácsai szinte kizárólag „ellenforradalmi” bűncselekményeket tárgyaltak, ezért a tárgyalások sűrítésével tudnak eleget tenni az előírásoknak.

1958 áprilisára elkészült az Igazságügy-minisztérium összefoglaló jelentése is, amely az országban működő összes bíróság tapasztalatait összegezte.¹⁰³ A jelentés a számszerű adatok közlésével kezdődött, amely szerint a folyamatban lévő büntetőügyek felülvizsgálata nyomán 250 személlyel szemben a rendőr-főkapitányságok vezetői és a megyei ügyészek döntése után mellőzték a vádemelést. Az elsőfokú bíróságok 52 terhelt ügyében megszüntették az előzetes letartóztatást. A Legfelsőbb Bíróság a fellebbezési eljárás során 100–110 terhelttel szemben szüntette meg az elsőfokú bíróság által fenntartott előzetes letartóztatást. A jogerős ítéletek esetén 676 személy esetében tartották függőben a büntetések végrehajtását. Ha mindezt összevetjük a több mint 8000 személlyel, akiket a népköztársaság elleni büntettek miatt ítélték el, nem tapasztalhatunk túl nagy engedékenységet.

A bíróságok jó munkáját méltatva az összegzés kiemelte, hogy 1958. március 31-én a megyei bíróságok elsőfokú büntető tanácsai előtt már csak 546 ellenforradalmi büntetőügy volt folyamatban, a megyei bíróságok népbírói tanácsainak pedig már csak 31 ügyben kellett ítéletet hozniuk. Ezt azért is tartotta fontosnak Jászai Dezső, a jelentés készítője, mert az idő múlása is egyre inkább befolyásolta ekkorra az ítélezést. „Egyrészt elhomályosul a tanúk emlékezete, másrészt a tanúk megbocsátó hangulata fokozódik.”¹⁰⁴ Azt azonban mindenkép-

103 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TŰK elnöki iratok. 1966. 315. IX. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztatók.

104 Uo.

pen a bíróságok javára írta Jászai, hogy a súlyosabb ügyekben az idő múlását enyhítő körülményként egyetlen esetben sem értékelték.

A Fővárosi Bíróság büntető kollégiuma 1959 májusában tartott ülést a *Fővárosi Bíróság ítélkezése az ellenforradalmi bűncselekmények tekintetében* címmel. Az ülésre Szakács Ödön, a Fővárosi Bíróság elnöke készített előterjesztést. Ekkorra már a perek nagy része befejeződött, ezért az ülés célja főként az volt, hogy az ítélkezésben részt vevők értékeljék az elvégzett munkát. Az értékelés az államrend elleni szervezkedés és az izgatás ügyében hozott ítéletek elemzése alapján készült.¹⁰⁵

Az elemzés először az ügyek előkészítésével kapcsolatos tapasztalatokat összegezte. Amellett, hogy elismerte a nyomozó hatóságok gyors munkáját, több szempontból kritikával is illette az ügyészség és a rendőrség munkáját. Az egyik hibának azt tartotta, hogy az egyes személyek elleni nyomozás több esetben elszigetelten zajlott, a történelmi háttér és az összefüggések felderítése nélkül.¹⁰⁶ A másik problémának a bíróság szempontjából azt találta, hogy a nyomozó hatóságok bizonyos esetekben nem rögzítették írásban a nyomozás minden eredményét, más esetekben viszont olyan terjedelmes jegyzőkönyveket vettek fel, amelyek tele voltak az ügy szempontjából érdektelen adatokkal, amelyet természetesen a bíró kénytelen volt végigolvasni és szelektálni. Másrészről a nyomozó hatóságok rossz jegyzőkönyvei a nyomozás kiegészítését tették szükségessé, különösen amiatt, hogy az eljáró hatóságok a védelem bizonyítékait sok esetben nem vették figyelembe, ezeket nem biztosították a tárgyalásra. A bíróság elnöke külön kiemelte azokat az eseteket, amikor a terhelt kezdetben tagadott, később azonban a beszerzett bizonyítékok hatására beismerte tettét. A nyomozó hatóságok azonban sok esetben elmulasztották jegyzőkönyvezni a bizonyítékokat, így a bíróság előtt a vádlott az eltérő vallomásai miatti magyarázatként már arra hivatkozott, hogy erőszakkal és megfélemlítéssel vették rá a beismerésre. Hibának minősítette az összefoglaló az előzetes letartóztatások gyakorlatát, vagyis hogy a hatóságok a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőit sem helyezték szabadlábra. Külön többletmunkát jelentett a bíróságoknak, hogy a nyomozó hatóságok a házkutatás során sok olyan tárgyat foglaltak le bűnjelként, amelyek az elkövetett bűncselekménnyel semmiféle összefüggésben sem voltak. Ezeket a tárgyakat később sem adták vissza a tulajdonosaiknak, hanem áttették a bírósághoz, így a bíróságoknak kellett rendelkezni a lefoglalás megszüntetéséről.

Az elnöki összefoglaló az ítéletek elemzésével képet adott az ellenforradalmi bűncselekmények indítóokairól. Az elkövetés motívumai között első helyen az osztálygyűlöletet emelte ki. „Magasabb képzettségű, legalábbis érettségizett, deklasszált értelmiségiek, volt horthysta katonatisztek és magasabb állami funkcionáriusok, ingatlan vagyonukat, termelőeszközeiket veszített tőkések, akik ké-

105 BFL XXV. 60. b. Fővárosi Főügyészség TÜK Igazgatási iratok. 0055/1959.

106 Az elemzés konkrét példaként említette a Tóth Ilona ügyében zajló eljárást, ahol az ügy adatai alapján az eljáró bíró hívta fel Angyal István szervezkedési ügyének jelentőségére a nyomozó hatóságok figyelmét. Uo.

pességeikkel arányban nem álló vagy igényeiknek meg nem felelő alacsonyabb munkakörben dolgoztak, az ellenforradalom idején elérkezettnek látták az időt, hogy elvesztett hatalmi, vagyoni helyzetüket visszazerezzék.”¹⁰⁷ Az összefoglaló szerint a vezető szerepet betöltők között a korábban elítéltek voltak többségben és ők játszották egyben a legkegyetlenebb szerepet is. Itt különösen kiemelte a jelentés a korábbi nyilas párttagokat. Az elkövetés indokai között a vélt, vagy jogos sérelem volt még meghatározó, példaként említette a jelentés az indokolatlan fegyelmi elbocsátást. Külön csoportként beszélt az elemzés azokról, akik az államrend elleni szervezkedés kevésbé súlyos formájában vettek részt és erőszakos cselekményt nem követtek el. Az elemzés szerint közöttük többségben voltak a 20 és 30 év közötti fiatalok, akik vidékről kerültek a fővárosba, többen közülük munkásszálláson laktak. Ebből a csoportból emelte ki az elnök a karriéristáknak nevezett réteget, akik a gyorsabb érvényesülés érdekében tudatosan álltak az „ellenforradalom” oldalára. Kisebb csoportként jellemezte azokat, akik meggyőződésből csatlakoztak az „ellenforradalmárokhöz”. Ők jobbra volt partizánokból, a *Magyar Dolgozók Pártja* és a *Dolgozó Ifjúság Szövetsége* tagjaiból álltak és ők voltak azok, akik nézeteiket a bírósági eljárás során sem változtatták meg. Külön említette a jelentés a munkástanácsok vagy forradalmi bizottságok tagjait, akik megtévedtek az „ellenforradalom” eszmei zűrzavarában. Ők általában büntetlen előéletűek voltak, többük párttagsággal is rendelkezett. Ők arra hivatkoztak, hogy az MDP szerveinek kérésére vállaltak szerepet a munkástanácsokban. „Nem vették észre és így nem is akadályozhatták meg az ellenforradalom oldalára tolódását.”¹⁰⁸

Végül az összefoglaló említés szintjén kitért az izgatási cselekmények „tipikus indítóokára”, az alkoholmámorra.

Az elkövetők szociológiai elemzése címén a fiatalkorúak csoportját emelte még ki a jelentés. 1957. január 1. és 1958. december 31. között az államrend elleni szervezkedés miatt elítéltek 8,9%-a, az izgatás miatt elítéltek 4%-a volt fiatalkorú. A családi háttérrel elemezve a jelentés azt emelte ki, hogy a fiatalkorúak többsége rendezetlen életviszonyai miatt vett részt az eseményekben (nyilas, büntetett előéletű szülők, az apa hiánya, menhelyen nevelkedés). A jelentés szerint sok esetben huligán bandák alakultak át fegyveres ellenforradalmi csoportokká. A röpiratszerkesztésben és -terjesztésben elítélt fiatalkorúakra pedig főként a volt írószövetség tagjai által hirdetett nézetek hatottak különös erővel.

Az összefoglaló külön problémaként elemezte a szervezkedés és izgatás elhatárolásának kérdését, amelynek kapcsán azt emelte ki, hogy a minősítés gyakorlata sok esetben ötletszerű volt. Ezt azonban Szakács Ödön elfogadhatónak tartotta, mivel véleménye szerint nem lehetett általános érvényű szabályt alkotni arra, hogy mikortól válik az államrend elleni gyűlölet pusztá felkeltése az államrend megdöntésére irányuló mozgalom részévé.

---

107 Uo.

108 Uo.

Az ítéletek elemzése után a bíróság elnöke azt állapította meg, hogy a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomra való felhívás körébe tartozó bűncselekmény miatt kevés esetben járt el a Fővárosi Bíróság. Ezt a cselekményt főként röplapok terjesztése esetében tartotta megalapozottnak, ha a röplapokat a forradalom fegyveres leverése után terjesztették és azok szövege a forradalom fegyverek helyett más eszközökkel való továbbfolytatására buzdított.

A büntetékiszabás gyakorlatának vizsgálata esetében a bíróság elnöke éles határvonalat húzott a szervezkedés és az izgatás miatt elítéltekkel szemben kiszabott büntetések mértéke között. Míg az előbbinél a megtorlás volt az elsődleges szempont és a szokásos enyhítő körülményeket (büntetlen előélet, családi állapot) sem vették figyelembe, addig az utóbbinál az enyhítés dominált.¹⁰⁹

Az ítélezési gyakorlat egységesítése

A büntetőeljárás gyakorlatának egységesítésében a legnagyobb szerepe a Legfelsőbb Bíróságnak volt. A Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiuma 1957 végére meghozta azon állásfoglalásait, amelyek meghatározták a népbíróságok ítélezését.¹¹⁰

A legalapvetőbb iránymutatást az jelentette a népbíróságok számára, hogy a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiuma megállapította, az ellenforradalmi támadás elsősorban a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom kezdeményezésének, vezetésének vagy pedig az abban való tevékeny részvételnek minősült. Külön foglalkozott a kollégium a célzat kérdésével is. A gyakorlati problémát az jelentette, hogy a vádlottak arra hivatkoztak: a cselekményeket valóban végrehajtották, de nem vezette őket az a célzat, hogy a népi demokratikus államrendet megdöntsék. Így a büntető kollégium azt állapította meg, hogy a bűncselekménynek nem törvényi tényállási eleme a célzat, tehát a törvényben szereplő „irányuló” kifejezés nem tekinthető a célzat szinonimájának.¹¹¹

Az izgatás törvényi tényállása esetében is felmerült a célzatosság, illetve az egyenes szándék problémája. A Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az izgatás nem célzatos, hanem veszélyeztető jellegű bűntett. Tehát

109 Szakács Ödön statisztikai adatokkal is igazolta állítását. 1957-ben a szervezkedés miatt elítéltek 33%-a kapott 10 évet meghaladó vagy életfogytig tartó büntetést, az elítéltek 12%-át halálbüntetéssel sújtották, 1 évet meg nem haladó börtönbüntetést viszont csak az elítéltek 3%-ával szemben alkalmaztak. Az 1958-as évben egy kicsit változtak az arányok. A halálbüntetések aránya ugyanakkora (12%) maradt, az 1 évet meg nem haladó büntetések arányszáma azonban egy kicsit kedvezőbb lett: 9,4%.

110 A Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiumának 1957. évi működéséről szóló beszámolója. Aláírója dr. Lee Tibor, a büntető kollégium vezetője. BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 1966. 315. IX. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztatók.

111 BHÖ 1. pont.

a bűnösség megállapításához elegendő volt, ha a vádlott meg akarta tenni a kijelentést, terjeszteni akarta az írásművet vagy egyéb tevékenységet akart kifejteni és egyben felismerte, hogy magatartása alkalmas lehet más személyekben a népi demokratikus államrend elleni gyűlölet felkeltésére.

Külön foglalkozott a Legfelsőbb Bíróság a mozgalom vagy szervezkedés vezetésének kérdésével.¹¹² A bíróság álláspontja szerint vezetői tevékenységnek kellett tekinteni a szervezkedés egészének elvi vagy gyakorlati irányítását és ide sorolta az olyan program kidolgozását is, amely a szervezkedés további irányvonalát meghatározta. Vezetői tevékenységként kellett értelmezni a szervezkedés kiterjesztését új területekre, a szervezkedés új ágazatának létrehozását és az ilyen területi csoportok és ágazatok irányítását. A kollégiumi indoklás szerint egy szervezkedésnek és mozgalomnak több vezetője is lehetett. A további eseti döntésekben a büntető kollégium a szervezkedés és mozgalom fogalmát is elhárította. A szervezkedésnél a céltudatos, tervszerű kollektív tevékenységet emelte ki, ezzel szemben a mozgalom lazább, szervezetlenebb, szélesebb kiterjedésű lehetett, ahol a résztvevők kapcsolata is lazább volt.

A gyakorlatban felmerülő értelmezési problémák szükségessé tették a nemzetőrség tagjai tevékenységének értékelését is. Az állásfoglalás szerint az 1956. október 23. után fegyveres szolgálatot ellátó nemzetőr által elkövetett cselekmény nem a katonai, hanem a polgári bíróság hatáskörébe tartozott. Az indoklás szerint a nemzetőrség törvényes rendelkezés nélkül, önkéntes jelentkezés alapján létesült. Tagjai ugyan fegyveres szolgálatot teljesítettek, de nem tekinthetők sem az akkor működő rendőrség részének, sem az utóbb megalakult karhatalom elődjének. A polgári bíróságoknak a nemzetőrség tagjai tevékenységénél először is azt kellett értékelni, hogy „ellenforradalmi” csoportként működött-e, avagy rendfenntartó feladatokat látott-e el, tehát mintegy a „pótrendőrség” szerepét töltötte-e be. A nemzetőrök tevékenysége kapcsán még egy tekintetben egységesítette a bíróságok gyakorlatát a Legfelsőbb Bíróság. Ez pedig a felsőbb parancs büntetőjogi jelentőségének értékelése volt, főként a párt- és tanácsi funkcionáriusok őrizetbe vételénél. A kollégium álláspontja szerint a nemzetőrség feladata kizárólag a személy- és vagyónbiztonság megőrzése lehetett, törvénytelen letartóztatásokra nem volt joga. Ezt a nemzetőröknek is tudniuk kellett, ezért a nyilvánvalóan törvénybe ütköző parancsot a nemzetőr csak saját felelősségére hajthatta végre.

Külön kiemelte a kollégiumi állásfoglalás a munkástanácsok, illetve forradalmi bizottságok elnökeinek tevékenységével kapcsolatos értékelés kérdését.¹¹³

112 BHÖ 1. pont (1) bekezdés.

113 A forradalmi bizottságok a települések közigazgatásának irányítására jöttek létre, a munkástanácsok pedig a munkásság politikai törekvéseinek képviselőit. A két szervezet közötti kapcsolódási pontot az jelenthette, hogy a munkástanácsok aktívan részt vettek a helyi politikai vezetésben is, ill. 1956. nov. 4. után megkezdődött a területi munkástanácsok megalakítása. A létrejött Nagy-budapesti Központi Munkástanács tevékenysége a kettős hatalom kialakulásának veszélyét jelentette a Kádár-kormány számára.

A bíróság szerint a forradalmi munkástanács elnöke és a munkástanács tagjai is a törvényes községi tanács jogkörében jártak el és ezzel a tanács hivatali működését törvénytelenül megakadályozták. Ezért a munkástanácsok cselekményét a népi demokratikus állam helyi szervei felszámolásának kellett minősíteni. Nem lehetett figyelembe venni, ha a tanács elnökét népgyűlésen választották meg, „mert az nem volt egyéb, mint ellenforradalmárokból és azok által felizgatott emberekből álló csoport”.¹¹⁴ Csupán enyhítő körülményként lehetett értékelni, ha a munkástanács elnöke, illetve tagja tevékenységét erőszakoskodás nélkül fejtette ki.

A kollégiumi állásfoglalás külön foglalkozott a bűnhalmazat kérdésével. Ki mondta, hogy a BHÖ 1. pontjában meghatározott büntettekbe beolvad minden egyéb, az állam belső biztonsága elleni bűncselekmény (BHÖ 2–34. pont), ha azt a szervezkedés keretei között követték el. A szervezkedés, illetve mozgalom keretein kívül elkövetett, az állam belső biztonsága elleni büntettek bűnhalmazatot képeznek.

A mindvégig a szigorú ítélkezés fontosságát hangsúlyozó összefoglaló utolsó részében engedett teret bizonyos enyhítő körülmények értékelésének. Az egyénesítés címszó alatt taglalt elvek szerint a bíróságnak akkor volt lehetősége enyhébb ítéletet hozni, ha az elkövető később pozitív magatartást tanúsított, pl. fasizmusnak bélyegezte a kilengéseket vagy komoly erőfeszítéseket tett a termelőmunka beindítására. A bíróság talált olyan esetet is, amely kapcsán felmentő ítélet meghozatalát látta szükségesnek: „valaki az 1956. október–novemberi események során egyes kérdésekben nem látott tisztán és politikailag téves nézeteinek kifejezést adott, nem lehet a bűnösség megállapításának alapja, feltéve természetesen, hogy téves nézeteit nem uszító módon juttatta kifejezésre”.¹¹⁵

Az ügyészségek működése

„Az ellenforradalmi megmozdulások következtében az ügyészi apparátus munkája megtört, dezorganizálódott és az ügyészi szervezet darabokra hullott szét, mint az államapparátus többi része.”¹¹⁶ Szénási Géza legfőbb ügyész szavai 1957. február 4-én, a Magyar Népköztársaság Ügyészségének országos konferenciáján hangzottak el és szemléletes képet adnak a vádhatóság 1957 eleji állapotáról. A legfőbb ügyész beszámolója később sem nélkülözte a kritikus hangvételt. Visszatekintve hibának tartotta, hogy a Legfőbb Ügyészség a Nagy Imre-kormány politikájának hatására országos utasítást adott ki a rabok szabadlábra helyezésére.¹¹⁷ Külön kiemelte, hogy az ügyészségeken létrejött forradalmi bizott-

114 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK előki iratok. 1966. 315. IX. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztatók.

115 Uo.

116 MOL M–KS 288. f. 30/1957. 12. ó. e. 5. p.

117 1956. okt. 30-i keltezéssel jelent meg a Legfőbb Ügyészség forradalmi bizottmányának hirdet-

ságok sok helyen az „ellenforradalom szolgálatába álltak”.¹¹⁸ A beszámoló szerint 1956. november második felében a vidéki ügyészségekkel még semmiféle kapcsolata nem volt Budapestnek. A helyzetet az is nehezítette, hogy még 1956 decemberében is úgy tűnt, hogy az ügyészség nem képes együttműködni a karhatalommal és a rendőrséggel.

Götz János fővárosi ügyész 1957. augusztusi jelentése azt mutatja, hogy a fővárosban is problémát okozott az ellenforradalmi ügyekben való eljárások zökkenőmentes biztosítása.¹¹⁹ Götz ennek kapcsán foglalkozott azokkal a vádakkal is, amelyek az ügyészeket érték a pártszervek, a rendőrség vagy a tanácsok részéről, amelyek szerint az ügyészek a forradalmárok támogatói. Emiatt a fővárosi ügyész azt az utasítást adta, hogy az „ellenforradalmi” jellegű ügyek esetében az őrizetben vagy előzetes letartóztatásban lévőket szabadlábra helyezni vagy ügyükben a nyomozást megszüntetni kizárólag a fővárosi ügyész jóváhagyásával lehet. A hatékonyabb munkavégzés érdekében megszervezték az „ellenforradalmi” ügyekkel foglalkozó ügyészek csoportját. A forradalmi cselekmények megítélésében mutatkozó bizonytalanságot mutatta a jelentés azon része, ahol a fővárosi ügyész leírja az ügyészek azon félelmeit, hogy egyik irányba se „csúszsanak el” nagyon. Itt is jelentkezett ugyanaz a probléma, mint a bíróságokon, mégpedig az ominózus november 4-i kormánynyilatkozat. Emiatt a fővárosi ügyész szerint világossá vált, hogy a dolgozókat nem érheti üldöztetés a forradalmi eseményekben való részvétel miatt. Így az ügyészek nem mertek erélyesen fellépni, hiszen az a vád érheti őket, hogy az 1950-es évek gyakorlatát hozzák vissza, más részről azonban nem akarták az eljárást sem megszüntetni, hiszen akkor az a vád érhetné őket, hogy a forradalmárokat támogatják. Óvatosaknak kellett lenniük azért is, hiszen több esetben észlelték az ügyészek, hogy a névtelen feljelentések utáni azonnali őrizetbe vétel miatt ártatlan emberek ellen emeltek vádat, másrészt Götz abbéli félelmét is kifejezte, hogy gyakran provokáció állt a háttérben.

Az ügyészeknek emellett, hogy a gyorsított és népbírósági eljárások során bíróság elé állították a vádlottakat, más feladataik is adódtak a forradalom utáni helyzet konszolidálásában. Az „ellenforradalmi” elemek felszámolása érdekében a közbiztonsági őrizet terén is komoly eredményeket tudott felmutatni az ügyészség, a fővárosi ügyészség pedig az internáló táborok felügyeletét is ellátta. A kerületi ügyészségek vizsgálatot folytattak azért is, hogy a tanácsok pénzügyi osztályai a disszidáltak által elhagyott vagyontárgyakat hogyan zárolták, az állam

---

ménye. A forradalmi bizottság tagjai Nonn György legfőbb ügyészt lemondásra szólították fel, emellett közölte, hogy elrendelték a forradalomban való részvétel miatt letartóztatottak szabadlábra helyezését. „A Legfőbb Ügyészség Forradalmi Bizottmánya egyidejűleg intézkedett, hogy a tudomása nélkül esetleg egyes helyeken a felkelésben való részvétel miatt fogvatartott személyeket azonnal helyezték szabadlábra.” MOL M-KS 288. f. 30/1957. 12. ő. e.

118 Uo. 6. p. Külön kiemelte a Pest megyei ügyészség forradalmi bizottságát, ahol 10 ügyészt mozdítottak el állásukból és felhívást vittek a Rádióhoz, amelyben követelték az ügyészség kapitalista forma szerinti átszervezését, továbbá a Hajdú megyei ügyészséget, ahol több ügyészt le akartak tartóztatni és a Fővárosi Ügyészséget, ahol röplapok készítésénél segítettek.

119 BFL XXV. 60. b. Fővárosi Főügyészség TÜK Igazgatási iratok. 01/1957.

követeléseit hogyan biztosították. A kerületi ügyészségek vizsgálatot folytattak ezenkívül még az irányban is, hogy az üzemekben és vállalatoknál bocsátottak-e el embereket baloldali meggyőződésük miatt. Ilyen törvénytörő esetekben felléptek a dolgozók érdekében és törvényességi óvást nyújtottak be. Ellenőrizték azt is, hogy az illetéktelenül kifizetett juttatásokat, béreket visszafizették-e, vagy a korábban lopás, sikkasztás során okozott károkat nem akarják-e most a forradalom számlájára írni.

A legfőbb ügyész 003/1957. számú utasítása kiemelten foglalkozott azokkal a bűncselekményekkel, amelyek esetében halálos minősítést kellett alkalmazni.¹²⁰ Az utasítás kötelezte a megyei (fővárosi) ügyészeket és a katonai ügyészségek vezetőit, hogy a halálos minősítésű büntetőügyeket személyesen kísérik figyelemmel. Ilyen esetekben a vádirat benyújtásáról a Legfőbb Ügyészséget is értesíteni kellett. A bírósági szakaszba került ügyek esetében a következőket rendelte az utasítás: „A halálos minősítéssel benyújtott vádiratok esetén, úgy az előkészítő ülésen, mint a tárgyaláson ehhez a minősítéshez ragaszkodni kell és amennyiben a bíróság ettől eltérően minősítene, nyomban fellebbezési óvást kell bejelenteni.”¹²¹ A teljes körű ellenőrzés érdekében a legfőbb ügyész azt is elrendelte, hogy az első fokú tárgyalás eredményéről értesíteni kell a Legfőbb Ügyészséget és az értesítéshez mellékelni kell a bírói ítélet értékelését. Az értékelésnek ki kellett terjednie a cselekmény minősítésére és az alkalmazott büntetés mértékére is.

1958. június 26-i keltezéssel Götz János fővárosi ügyész és Szakács Ödön, a Fővárosi Bíróság elnöke közösen foglalta össze az ügyészségek és bíróságok eredményeit a megtorlásban.¹²²

Az összefoglaló először is kitért arra, hogy a fővárosi ügyészség és bíróság nemcsak a saját illetékességi területén járt el, hanem más, főleg határ menti ügyészségek és bíróságok feladatát is elvégezte. Az illetékességi terület átlépésének indoka az volt, hogy egyes vidéki ügyészségek túl liberálisan jártak el az embercsempészek és határsértők ügyeiben. Emellett még kb. 20 ügyben kijelölés alapján járt el a fővárosi ügyészség és bíróság.

A tájékoztató szerint időrendben először, 1957 első felében a fegyverrejtegetések ügyében jártak el az ügyészségek és hoztak ítéletet a bíróságok. Később került sorra a többi politikai bűncselekmény: a szervezkedés, az ellenforradalmi gyilkosság, az izgatás.

Az ügyészség munkáját értékelve arányszámokkal igazolva mutatta be a fővárosi ügyész, hogy az ügyészségek munkájában mekkora javulás mutatkozott. Egyrészt a megvádolt osztályidegenek aránya jelentősen növekedett 1957-hez képest (korábban 2,7%, 1958-ban már 5,7%), ugyanakkor ezen időszakban 140 dolgozóval szemben megszüntette az eljárást. Felülvizsgálták a rendőrséggel

120 BFL XXV. 60. b. Fővárosi Főügyészség TÜK Igazgatási iratok. 011/1957.

121 Uo.

122 Tájékoztató az ellenforradalomban aktívan részt vett személyek felelősségre vonásáról. BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. Vegyes iratok.

közösen a közbiztonsági őrizetbe helyezettek ügyét és a munkás-paraszt származásúak nagy részét szabadon engedték.¹²³

A legfőbb ügyész értékelése szerint a szervezet eredményes munkát végzett, ezért úgy látta, hogy az ügyészség 1961 elejére teljesítette feladatát. A Legfőbb Ügyészség 1961. április 21-én keltezett leirata a fővárosi főügyésznek azt az utasítást adta, hogy az „ellenforradalmi” bűncselekmények üldözését le kell zárni, nem lehet megengedni, hogy ilyen ügyekben újabb eljárások induljanak.¹²⁴ A Legfőbb Ügyészség utasítása szerint még akkor sem indítható ilyen vizsgálat, ha egyébként a terhelten szemben 1956 után elkövetett politikai cselekménye miatt eljárás van folyamatban.

Az egységes ügyészi gyakorlat

Amint a bíróságok esetében a Legfelsőbb Bíróság, úgy az ügyészségeknél a legfőbb ügyész igyekezett a forradalmi eseményekben részt vevők elleni eljárás gyakorlatát egységesíteni. 1957. április 23-án a megyei (fővárosi) ügyészeknek irányelveket adott ki arra vonatkozólag, hogy az egyes politikai ügyekben miként kell eljárni.¹²⁵

A tömeges cselekménynek számító tiltott határátlépéssel kapcsolatban¹²⁶ azt az utasítást adta, hogy azok esetében, akik 1956. október 23. és 1957. január 31. között hagyták el Magyarországot, de hazatérési szándékukat valamelyik külképviseleten bejelentették és 1957. június 30-ig hazatértek, a nyomozást meg kell szüntetni. Ugyanez vonatkozott azokra is, akik illegális úton tértek haza, de őket ki kellett hallgatni, annak tisztázása érdekében, hogy más bűncselekményt nem követtek-e el. Azzal szemben is meg kellett szüntetni a nyomozást, aki kető vagy több esetben lépte át illegálisan a határt. Külön kiemelte az irányelv, hogy baráti állam (Csehszlovákia, Románia) felé, kizárólag rokoni látogatás céljából megkísérelt vagy végrehajtott tiltott határátlépés, bármikor követték is el, nem minősülhet bűncselekménynek.

Az izgatás büntette miatt folyó eljárásokkal kapcsolatban azt az utasítást adta, hogy az izgató kijelentéseket a jegyzőkönyvben szó szerint kell rögzíteni, tehát nem elég a körülírás. Az izgatás tárgykörébe sorolta még a szovjet katonai emlékművek ledöntését, megrongálását és meggyalázását és emiatt úgy rendelkezett, hogy ezen cselekményt a BHÖ 2. pont b alpontja szerint kell elbírálni.¹²⁷

123 A 473 politikai cselekmény miatt közbiztonsági őrizetbe helyezett közül csak 17 munkás-paraszt származású maradt őrizetben.

124 BFL XXV. 60. b. Fővárosi Főügyészség TÜK Igazgatási iratok. 0040/1961.

125 A legfőbb ügyész 52 121/1957. számú leirata. A leiratot Rákos Ferenc osztályvezető kiadmányozta. BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. 1966 315. VIII. Igazságügy-miniszteri felügyeleti tájékoztatók.

126 Ld. az 1957. évi 24. számú törvényerejű rendeletet.

127 Büntettet követ el, aki a népi demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöltre izgat. Az iránymutatásra azért volt szükség, mert sok esetben ezeket a cselekményeket az

A leirat hosszan taglalta a forradalmi bizottságok vezetőivel és tagjaival szemben követendő eljárást. A Legfőbb Ügyész utasítása szerint az eljáráshoz nem volt elegendő csupán a bizottságban betöltött vezető tisztség vagy tagság. Az irányelv szerint mindenkinek a tevékenységét egyénileg kellett vizsgálni. Külön kitért a becsületes dolgozók és a pártfunkcionáriusok problémájára, akik ebben a tisztségükben is hűek maradtak a szocialista eszméhez és igyekeztek meggátolni a túlkapásokat. Méltánytalan lett volna a leirat szerint az is, ha olyanokkal szemben is eljárást vezetnek, akiket tudtukon kívül választottak meg tagnak. Külön fel kellett deríteni ezekben az esetekben a szándékot, amely ezeket az embereket vezette, kivéve ha osztályidegen elemekről volt szó, mert „ezek tevékenységének mozgatórugója, célja és szándéka nem lehet kétséges. Ilyen esetekben, amennyiben e minőségében kifejtett tevékenysége bűncselekmény, a törvény teljes szigorával kell eljárni.”¹²⁸ A leirat szerint a forradalmi bizottság tagjai és vezetői nem minősültek közhivatalnokoknak, tehát cselekményüket nem lehetett hivatali bűncselekményként elbírálni. A Legfőbb Ügyész megfogalmazása szerint a forradalmi bizottságok az ellenforradalmárok gyűjtőhelyei voltak, nagyon sok baloldali személyt tartóztattak le, állami, tanácsai vezetőket váltottak le, fegyveres csoportot szerveztek. Ezért az ügyészeknek mérlegelniük kellett, hogy a forradalmi bizottság tagjai ellen nem a BHÖ 1. pont (1) bekezdése alapján kell-e eljárni.¹²⁹

Rossz gyakorlatnak minősítette a leirat, hogy az ugyanazon ügyben szereplők közül egyeseket kiemeltek és csak ellenük folytatták le az eljárást, ezért a bűncselekmények felderítése sok esetben hiányos volt és a kiragadott személyek felelősségre vonása igazságtalanságot eredményezett. Az utasítás ezért külön kiemelte, hogy valamennyi tettes ellen le kell folytatni az eljárást és az elkövetett bűncselekmény súlyának arányában kell ellenük fellépni.

A kiemelkedő jelentőségű forradalmi cselekmények esetében a letartóztatott gyanúsítottak mellett az ismeretlen helyen tartózkodó gyanúsítottakkal szemben is az ügyészeknek kellett eljárni. Ezekben az ügyekben azonban gyorsított eljárást nem lehetett alkalmazni.

A mellékbüntetések végrehajthatósága érdekében az utasítás felhívta az ügyészek figyelmét arra, hogy a vagyonekbevételek érvényesítése érdekében meg kell akadályozni, hogy a hozzátartozók elrejtessék a vagyontárgyakat. Így az állam jelentős előnytől eshet el, ezért szükséges, hogy az ügyész a nyomozás elrendelésével egyidejűleg a bűnügyi zárlatot is rendelje el.

1947. évi XIX. törvény (*a szovjet-orosz katonai emlékművek és hősi temetők kegyeleti gondozása tárgyában*) alapján minősítették. A törvény vétségnek minősítette és ötévi fogházzal büntette a szovjet-orosz katonai emlékmű, hősi sír vagy hősi halott emlékére rendelt egyéb tárgy szándékos megromlását, bemocskolását vagy egyéb módon történő meggyalázását.

128 Legfőbb Ügyész 52 121/1957. számú leirata

129 Büntett miatt büntetendő, aki a Magyar Népköztársaság alkotmányában meghatározott, népi demokratikus államrend vagy népköztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet vagy azt anyagi támogatásban részesít.

Ügyészek és bírák¹³⁰

Ahogy a fentiekből is kitűnt, a politikai vezetés úgy döntött, hogy a forradalommal való leszámolásban a törvényesség látszatát fenn kell tartani, ehhez természetesen szükség volt arra, hogy az ítélezésben részt vevők hajlandók legyenek együttműködni és végrehajtani a fentről jövő utasításokat. Ez azonban nem ment egyszerűen. A források tanúsága szerint a bírói kar kezdetben nem tanúsította azt az elszántságot, amit a vezetés elvárt tőle. Bizonyos ideológiai nyomásgyakorlás és a megbízhatatlannak ítélt bírák eltávolítása után csak 1957 végére kezdtek a bíróságok és ügyészségek a hatalom megalégedésére működni.

Az ideológiai nyomásgyakorlás első állomása az 1957. február 15-én összeült országos bírósági vezetői értekezlet volt. Itt Nezvál Ferenc, az Igazságügy-minisztérium kormány megbízottja¹³¹ megnyitó beszédében magyarázta el a jelen lévő bírósági vezetők számára a bíróságok helyét az új szocialista rendszerben: „mi tudjuk, hogy a bíróság minden államrendszerben és így a proletárdiktatúrában is az uralkodó osztály erőszakszervezetének, az államnak egyik legfontosabb szerve és mint ilyen, nem lehet független az állam célkitűzéseitől, amelyet viszont a párt határoz meg”.¹³² Hosszan kitért a bírói függetlenség kérdésére is, amelynek fontosságát elismerte és hangsúlyozta, hogy a bírák természetesen függetlenek és csak a törvénynek vannak alávetve, de nyomatékosan felhívta a jelenlévők figyelmét arra is, hogy a törvényeket az adott politikai és gazdasági helyzetnek megfelelően kell alkalmazni.

A kormány megbízott különösen aggasztónak találta, hogy a bírói kar még ekkor is bizonytalan volt a forradalmi események megítélésében. Vagyis a bírák között még 1957 februárjában is viták zajlottak arról, hogy az októberi események ellenforradalomnak vagy nemzeti szabadságharcnak minősülnek-e. Nezvál kulcsfontosságúnak tartotta elfogadtatni az összes ítélezésben részt vevő bíróval, hogy 1956 októberében ellenforradalom zajlott Magyarországon. Ezt azért tartotta alapvető jelentőségűnek, mivel véleménye szerint a bíróságok csak így válhatnak osztálybírósággá és csak így lehetnek hű végrehajtói a párt célkitűzéseinek.

A bíróságok személyi állományáról és az ott dolgozók forradalom utáni hangulatáról 1957 májusában készült az első összefoglaló jelentés.¹³³

A jelentés első mondatai rögtön magyarázatot kívántak adni arra, hogy a bíróságok miért is nem tudtak olyan következetes szigorral fellépni az „ellenforradalmárok” ellen, mint ahogyan azt a pártvezetés elvárta volna. „Bár a felszabadulás óta történt ismételt elbocsátások következtében a bírói karnak több mint

130 Az ügyészi és bírói kart sújtó tisztogatásokról részletes adatokat közöl: *Zinner T.*: A kádári megtorlás i. m. 179–189.

131 1957. máj. 9-től igazságügy-miniszter.

132 A dokumentumot közli: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 2. i. m. 688.

133 MOL IX–B–1–y Belügyminisztérium, miniszter-helyettesi értekezletek 1957. május 6. 6–362/1–1957. Jelentés az MSZMP Intéző Bizottsághoz a bíróságok helyzetéről.

2/3 része kicserélődött, bíróságaink összetétele 1956 októberében politikai szempontból még mindig nem volt megfelelő. Az 1031 bíró közül ugyan már csak 351 volt olyan, aki a felszabadulás előtt is bíróként működött, de ezek között – úgyszintén a felszabadulás előtt fogalmazói szolgálatot teljesített 206 személy között is – még jelentős számban maradtak olyanok, akik politikai szempontból nem voltak elég szilárdak.¹³⁴ A jelentés szerint a legnagyobb problémát az jelentette, hogy a forradalmi cselekményekben aktívan ugyan nagyon kevés bíró vett részt, de annál nagyobb arányban kerültek a forradalom szellemi befolyása alá.¹³⁵

1957 júniusában az MSZMP KB adminisztratív osztálya számára összefoglaló jelentés készült az igazságügyi szervek káderhelyzetéről.¹³⁶ A jelentés megvizsgálta a bíróságok személyi állományának szociális összetételét.

15. táblázat

A bírák származás szerinti megoszlása 1957

munkás származású	163	16,0%
dolgozó paraszt származású	104	10,2%
alkalmazotti származású	344	33,5%
értelmiségi származású	271	26,4%
kisiparos, kiskereskedő származású	132	12,9%
katona, rendőr, csendőr, egyéb osztályidegen stb.	17	1,0%
Összesen	1031	100,0%

A jelentés megállapította azt is, hogy a bírák többsége még 1945 előtt kezdte meg szolgálatát (54%). A magas arányt azért találta aggasztónak az összefoglaló készítője, mivel ezek között a bírák között igen alacsony volt a munkás vagy paraszt származású.¹³⁷

134 Uo.

135 A politikailag megbízható bírói kar megteremtése érdekében 1957 májusára megtörtént a tisztogatás. „Ellenforradalmi” vagy nem kielégítő politikai magatartás miatt az Igazságügy-minisztériumban 20 személyt leváltottak, a bíróságokról 54 bírót, 16 közjegyzőt és 18 fogalmazót bocsátottak el. 38 bírót idős kora, ill. szakmai képzetlensége miatt küldtek el. Az elbocsátott bírák helyére részben a bírósági fogalmazók közül neveztek ki bírakat, részben más területről hoztak „politikailag fejlett elvtársakat”, részben visszavettek 22, korábban elbocsátott bírót, akik az „ellenforradalom” alatt kifogástalanul viselkedtek.

136 MOL M–KS 288. f. 30/1957. 11. ő. e. A jelentés a Legfőbb Ügyészség, a Legfelsőbb Bíróság, a Fővárosi Ügyészség, a Fővárosi Bíróság, a Borsod Megyei Ügyészség és a Borsod Megyei Bíróság adatai alapján készült.

137 A Legfelsőbb Bíróságon az 1945 előtti szolgálati jogviszonnyal rendelkező 19 bíró (az összbírói létszám 31 fő) közül munkás származású 3 fő, paraszt származású 3 fő, értelmiségi, kisiparos, kiskereskedő, alkalmazotti stb. származású 15 fő. A Fővárosi Bíróságon a 67 régi bíró közül (a bírói létszám 106) munkás származású 2 fő, paraszt származású 4 fő, értelmiségi származású 36 fő, kisiparos, kiskereskedő, alkalmazotti származású 25 fő.

Szakács Ödön 1957 júliusában készített összefoglalójából fény derül arra is, hogy az 1956-os forradalom a Fővárosi Bíróság személyi állományát is mélyen érintette. A budapesti bíróság dolgozói is választottak forradalmi bizottságot. A bizottság tevékenysége arra korlátozódott, hogy a bíróságok két személyügyi megbízottját kitiltotta a bírósági épületekből, követelte, hogy több vezető állású munkatársat távolítsanak el az Igazságügy-minisztériumból, ezenkívül pedig ki-függesztettek néhány röpcédulát, amelyeken a pártba való belépés ellen agítáltak. A bíróság elnöke szerint a hangadók a polgári bírák közül kerültek ki, tőlük indult el az is, hogy a bírák 1956. november–decemberében azon vitatkoztak, hogy törvényes-e a Kádár-kormány, legyen-e pártszervezet. Az elnök jelentős eredménynek tekintette, hogy 1957 júliusára a bírák nagy része elfogadta és belátta, hogy 1956 októberében ellenforradalom zajlott. „Ma már a demokráciához hű emberek legyilkolását nem tekintik a »forradalom helyi kilengései«-nek, hanem az ellenforradalom törvényszerű következményeinek.”¹³⁸ A népbírói tanácsok felállításával azonban az elnök szerint sokat javult a helyzet, mivel a tanácsok felállításával az osztályharcos ítélkezés megfelelően biztosítottá vált. Szakács Ödön azonban abból a szempontból nem tartotta megnyugtatónak a helyzetet, hogy a bírák jelentős része nyíltan nem politizált, nem vitatkozott. „Mélyen hallgatnak, nem hajlandók véleményt nyilvánítani és állást foglalni politikai kérdésekben és mindenre utasítást várnak, amelyet minden bírálat nélkül elfogadnak és végrehajtanak.”¹³⁹

Az ügyészségen dolgozók politikai elkötelezettségét Szénási Géza legfőbb ügyész a következő szavakkal jellemezte 1957 februárjában: „az elmúlt évek oly szigorúnak látszó káderpolitikája ellenére az ügyészségek egyes dolgozói alig voltak öntudatosabbak és politikailag tisztábban látók, mint egy szatócsüzlet alkalmazottai”.¹⁴⁰ Az ügyészségi apparátus megtisztításával kapcsolatban a következő adatokról tájékoztatta az országos értekezletet. Ellenforradalmi tevékenység miatt 14 ügyészt és nyomozót bocsátottak el, a gyorsított eljárásra vonatkozó rendelkezések miatt a Legfőbb Ügyészség 4, a Fővárosi Ügyészség 2 dolgozója mondott le állásáról. Összesen 29-en hagyták el az országot, ezek közül 15 ügyész, 8 előadó ügyész és nyomozó volt, 6 fő pedig egyéb munkakörben dolgozott. Gazdaságossági szempontok miatt sor került az ügyészség átszervezésére, ennek keretében a Legfőbb Ügyészségről 22 dolgozót helyeztek át és 16-ot elbocsátottak. Az országos apparátusból ezenkívül 56 nyomozót és 27 előadó ügyészt küldtek el.

Az 1957 júniusában elkészült, a káderhelyzetről szóló összefoglaló jelentés az ügyészi szervezet személyi összetételét is elemezte.¹⁴¹

138 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TÜK elnöki iratok. Vegyes iratok.
139 Uo.

140 MOL M–KS 288. f. 30/1957. 12. ó. e. 5. p.

141 MOL M–KS 288. f. 30/1957. 11. ó. e. Ld. a 113. sz. jegyzetet.

16. táblázat

Az ügyészek származás szerinti megoszlása
1957

munkás származású	252	28,2%
paraszt származású	158	17,7%
alkalmazotti származású	250	28,0%
értelmiségi származású	141	15,8%
kisiparos származású	68	7,6%
kiskereskedő származású	15	2,0%
egyéb származású	7	0,7%
Összesen	891	100,0%

Az ügyészi apparátusban az ügyészek többsége – a bírói karral ellentétben – már 1945 után kezdte meg szolgálati jogviszonyát (77,4%).

A Legfőbb Ügyészségen 1956. október 30-án 13 tagú forradalmi bizottság alakult. A bizottság első dolga volt, hogy Nonn György legfőbb ügyészt lemondásra szólította fel, mivel részt vett a statárium kihirdetésében és minden eszközzel segítette annak végrehajtását. Új amnesztiatervezetet is kidolgoztak, elrendelték a politikai okokból letartóztatottak szabadlábra helyezését és ennek végrehajtásában egyes ügyészek a különböző börtönökben tevékenyen részt is vettek. Kidolgozták a törvényességi óvást Király Béla ügyében, amely alapján Király Bélát a Legfelsőbb Bíróság 1956. október 31-én fel is mentette.

A fővárosi ügyészségeken dolgozók forradalmi érintettségéről Götz János fővárosi ügyész 1957. augusztusi összefoglalója ad számot.¹⁴²

A Fővárosi Ügyészségen 1956. október 30-án választották meg a forradalmi bizottságot. A választás a későbbi jelentések szerint igen felfokozott hangulatban zajlott, voltak olyanok, akik az elvtárs megszólítást is kikérték maguknak, illetve volt olyan ügyész, aki avval dicsekedett, hogy segített a diákságnak röpcédulát terjeszteni. Az első időszakban a jellemzés szerint: „Anarchiát és kispolgári nézeteket hangoztatók légköre alakult ki, a »sztálintalanítás« címén megindult egyes dolgozóknak a hivatalból való eltávolítása, illetve attól távolmaradásuknak fenyegetésszerűen hangzó javasolása.”¹⁴³ A bizottság konkrét tevékenysége annyiban merült ki, hogy az államvédelmi hatóság tagjainak, kb. 18 főnek megtiltották, hogy az ügyészségre bemenjenek, illetve névsorukat átadták a *Magyar Nemzet*nek. A végleges forradalmi bizottság 1956. november 23-án alakult meg, a bizottságnak ekkor már konkrét személyi javaslatok is voltak.¹⁴⁴

142 BFL XXV. 4. h. Fővárosi Bíróság TUK elnöki iratok. Vegyes iratok. 1957. Ig. 02.

143 Uo.

144 Javasolták, hogy Hunyadi Béla fővárosi ügyész-helyettest és Szabó Lajost, a II. kerületi ügyészség vezetőjét távolítsák el az apparátusból. Az előbbi a pártközpontban dolgozott korábban, az utóbbi az MDP Markó utcai igazságügyi pártszervezetének csúcstíkája volt. Marton Pálné és

Az ügyészség munkája 1956. november elején indult újra, de a leírás szerint a munkát nehezítette, hogy néhányan néma tüntetésre, sztrájkra biztatták az ügyészség dolgozóit. Itt is, akárcsak a bíróságokon viták zajlottak a munkás-paraszt kormány legitimitásáról. Sokan kifogásolták a szovjet csapatok fegyveres beavatkozását. Sokat változtatott a helyzeten az MSZMP pártszervezetének megalakulása, ennek révén felmondással, racionalizálással 30 főt távolítottak el az apparátusból (12 ügyészt, 4 előadó ügyészt, 1 nyomozót, 11 segédhivatalban dolgozót, 1 statisztikust és 1 hivatalsegédet). A fővárosi ügyészségen dolgozók közül heten hagyták el az országot. A fővárosi ügyész a bíróság elnökével ellentétben továbbra sem látta megnyugtatónak a helyzetet, mivel úgy látta, hogy még 5–6 ügyészt ellenforradalmi magatartása, ingadozása, az „ügyekben való válogatni akarása” miatt kell eltávolítani, míg 8–10 ügyésztől gyenge képességei miatt kellene megválni.¹⁴⁵

A politikai vezetés fontosnak tartotta, hogy teljeskörűen tájékozódjon arról, hogy az igazságügyi apparátusban dolgozók milyen magatartást tanúsítottak a forradalom idején és az azt követő időkben. Nem állt szándékában egy nyilvános felülvizsgálatot elrendelni, mert ez „indokolatlanul nyugtalanságot okozna az apparátus dolgozói körében, másrészt pedig esetleg lehetőséget adna a személyeskedés és az intrika érvényesülésére”.¹⁴⁶ Az adatok összegyűjtése érdekében az igazságügyi szervek hivatalvezetőinek jelentésben kellett feldolgozniuk a forradalom hivatali eseményeit. A jelentésben elemezniük kellett a forradalmi bizottságok, illetve az abban részt vevők szerepét. A vezetőknek ismertetniük kellett a hivatali dolgozók egyéb politikai szerepvállalását is. Tájékoztatniuk kellett a felügyeletüket gyakorló szerv vezetőjét, hogy kiket távolítottak el politikai szerepvállalásuk miatt, illetve kik azok, akik politikai tevékenységük ellenére a helyükön maradhattak. Az Adminisztratív Osztály számára készített tervezet javaslatot tett bizonyos irányelvekre is, amelyek segítségével a politikai szempontból kifogásolt dolgozókkal szembeni felelősség megállapítható volt. A tervezet három fő irányt jelölt meg a büntetőjogon kívüli eszközök alkalmazására.

1. A legsúlyosabb szankciót azokkal az igazságügyi dolgozókkal szemben kellett alkalmazni, akiknek a forradalom alatt vagy azt követően a forradalmi bizottságokban vagy más hasonló szervezetekben vezető szerepük volt és közreműköd-

---

Vámos Györgyné, az V. és XIII. kerületi ügyészség vezetői esetében pedig azt javasolták, hogy kerüljenek alacsonyabb beosztásba, mert korábban „balosok” voltak.

145 A jelentéshez A fővárosi ügyészség ütőképességére jellemző adatok címmel készült statisztikai összefoglaló táblázat. 194 fő volt a fővárosban az ügyészi létszám, ebből 191 állást töltöttek be. Munkás származású 39 fő, paraszt 40 fő, értelmiségi 41 fő, alkalmazotti 48 fő, egyéb (kisiparos, kiskereskedő) 23 fő volt. Végzettség tekintetében 118 fő egyetemet végzett, 57-en ügyészi-bírói akadémiát végeztek, közülük 10-en az egyetemet is elvégezték, ill. 41-en a jelentés időpontjában végezték az egyetemet. Párttagság szerint 116 MDP-tag volt, 99 fő MSZMP-tag, 92-en pedig pártönkívüliek voltak. 1945 előtt 3-an kerültek az ügyészségre, 1950 előtt 20-an, 1950-ben 5 fő, 1951-ben 5 fő, 1952-ben 18 fő, 1953-ban 23 fő, 1954-ben 30 fő, 1955-ben 24 fő, 1956-ban 24 fő, 1957-ben 39 fő.

146 MOL M–KS 288. f. 30/1957. 11. ó. e.

tek a forradalom politikai célkitűzéseinek megvalósításában. Őket az apparátusból el kellett bocsátani, semmiféle jogi munkakörben (még ügyvédként sem) helyezkedhettek el.

2. Enyhébb megítélés alá estek azok az 1945 előtt szolgálatba lépő bírák és ügyészek, akiknek ugyan nem volt vezető szerepük a forradalom szerveiben, de egyetértettek a forradalom célkitűzéseivel és ennek hangot is adtak. Őket is hivatalvesztéssel kellett sújtani, de bizonyos korlátozásokkal¹⁴⁷ elhelyezkedhettek jogi munkakörben.

3. Az 1945 után hivatalukba került igazságügyi dolgozókat – akik valószínűleg csak valamiféle ideológiai zavar miatt egyetértettek ugyan a forradalom céljaival, de azok megvalósításában nem vettek részt – fegyelmi úton alacsonyabb beosztásba kellett helyezni. Ha alacsonyabb beosztásba helyezésük nem volt lehetséges, akkor egy évre alacsonyabb illetménnyel járó munkakörbe kellett őket áthelyezni.

Büntetésvégrehajtás

A politikai vezetés számára a megtorlás elveinek kidolgozása mellett a másik fő problémát az jelentette, hogy miként tudja megoldani az egyre nagyobb számú politikai elítélt elzárását. A legnagyobb gondot nem is a bíróságok által jogerősen elítéltek büntetésének végrehajtása jelentette, hanem a feladat túlteljesítésére törekvő belügyi szervek által előzetes letartóztatásba helyezettek tömegeinek elhelyezése.¹⁴⁸

Az MSZMP vezető szervei minden ülésén, ahol az 1956 utáni megtorlással foglalkoztak, valamilyen formában szóba került a magyarországi börtönök befogadóképességének problémája. Az 1957. július 2-i Politikai Bizottság ülésén¹⁴⁹ Szénási Géza legfőbb ügyész arra hívta fel a bizottság figyelmét, hogy adatai szerint a börtönökben 15–16 000 embert tartanak fogva, és ez a szám havonta 1–1200 fővel emelkedik, miközben a börtönök befogadóképessége 24 000 fő. A fogvatartotti létszám emelkedésének okaként Szénási azt jelölte meg, hogy míg korábban a pár hónapos büntetések voltak a jellemzőek, addig 1957 második felére a büntetések egyre hosszabbak lettek. Véleménye szerint az jelenthet-

147 Fontosabb államigazgatási szervnél, fontosabb vállalatnál jogi munkakörben nem helyezkedhettek el. Más államigazgatási szervnél és vállalatnál vezető jogi beosztást nem kaphattak. Ha ügyvédek lettek, az ügyvédség hivatali vagy társadalmi szerveiben közfunkcióra nem lehetett őket megválasztani, ügyvédi munkaközösségeknek nem lehettek vezetői, védőként politikai perekben nem vehettek részt.

148 Míg 1956-ban a letartóztatott átlag összlétszám 7,9%-a volt előzetes letartóztatásban, addig 1957-ben a 13 934 fős átlag létszám 25,6%-a került előzetes letartóztatásba. MOL M–KS 288. f. 30/1959. 14. ó. e. Feljegyzés az MSZMP Központi Bizottság 1957. decemberi párthatározata végrehajtásának néhány büntetés-végrehajtási adatáról. Az összeállítást a Legfőbb Ügyészség Büntetőjogi Főosztálya készítette 1959. okt. 27-i keltezéssel.

149 MOL M–KS 288. f. 5/33. ó. e. 19. p. Vö. 27. sz. jegyzet.

ne megoldást, ha visszaállítanák a külső rabmunkahelyeket – bár ezt a genfi konvenció tiltja –, ugyanis ha ezt nem teszik meg, akkor a börtönök telítettsége növekszik és lehetséges, hogy hamarosan felül kell vizsgálni az összes elítélt helyzetét.

Szénási jól mérte fel a helyzetet, az 1957. augusztus 27-i Politikai Bizottsági ülésen¹⁵⁰ Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter ugyanis már arról számolt be, hogy 28 526 főt ítéltek elzárásra. Az adat kapcsán még Kádár János is feltette a kérdést: „Hova lehetett ennyit bezárni?”¹⁵¹ Az igazságügy-miniszter válasza szerint ennyi elítélt elhelyezésére nem volt mód, vagyis az elítéltek közül még nem mindenki kezdte meg a büntetését.

Az 1957. december 10-i PB-ülésen¹⁵² is komoly vita bontakozott ki a börtönök túlszűfoltóságának csökkentéséről. Ennek egyik fő eszköze az amnesztia lehetett volna, amelynek szándéka, a vitában részt vevők ismeretei szerint, már a közvélemény előtt is ismert. Kiss Károly szerint az ellenség azt terjesztette, hogy mindegy, milyen ítélet születik, csak életben maradjanak, mert úgyis jön az amnesztia. Marosán György pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a népbírák között is bizonytalanságot okoz az amnesztia hírének kiszivárgása, hiszen azt mondják, miért hozzanak súlyos ítéleteket, amikor úgyis jön az amnesztia. Mind Kiss Károlynak, mind Marosánnak az volt a véleménye, hogy az amnesztiát el kell halasztani, vagy csak az egyéni kegyelmezéssel kell élni.

Kádár 800 000¹⁵³ olyan emberről beszélt, aki a bűnüldöző szervek kezében van és az „ellenforradalom” vezetője, kezdeményezője és reprezentánsa volt bizonyos területen. Különösen súlyos problémának tartotta, hogy a minőségi hiányt a mennyiséggel igyekeztek pótolni, pedig „nem tudunk Magyarországon olyan bűnüldözési rendszert állandósítani, hogy 40–50 000 ember üljön állandóan börtönben”.¹⁵⁴ A bírálatot tovább is folytatta: „Tulajdonképpen ugyanez a helyzet az internálásnál is, egymillió száz ember¹⁵⁵ van internálva a 9 és félmillió országban. Elítéltek most nem tudom mennyit – 6 és fél, 7 ezer embert, most már 9800-ról hallunk. Arról beszéltünk, hogy sokkal jobb lett volna 5–600 embert halálra ítélni, akkor 30 ezer emberrel kevesebbet kellett volna börtönbe csukni.”¹⁵⁶

A PB 1957. decemberi vitája¹⁵⁷ az adatok tanúsága szerint meghozta a várt eredményt. Míg az 1957. január 1-jei adat szerint 5000 körüli letartóztatott volt,

150 MOL M–KS 288. f. 5/41. ó. e. 62. p. Vö. 37. sz. jegyzet.

151 Uo.

152 MOL M–KS 288. f. 5/54. ó. e. Vö. 46. sz. jegyzet.

153 A jegyzőkönyvben számmal kiírva 800 000 ember szerepel, azonban ez valószínűleg a jegyzőkönyvvezető tévedése, Kádár valószínűleg 800–1000 emberről beszélt.

154 Uo.

155 Nem világos, hogy Kádár milyen forrás alapján tesz említést 1 100 000 internáltról, valószínűleg nem reális számadatról van szó.

156 Uo.

157 Vö. az igazságügy-miniszter, a belügyminiszter és a legfőbb ügyész 103/1958. sz. közös utasítása.

és számuk fokozatosan emelkedett az 1958. január 1-jei 19 000 körülire, addig 1958-ban ez a szám fokozatosan mérséklődött és 18 000 körül mozgott.¹⁵⁸ Még kedvezőbb volt az előzetes letartóztatások számának csökkenése, az 1958. januári 5000 körüli letartóztatotti létszám 1959 októberére 1500 körülire mérséklődött.

Az 1957 decemberi párthatározat nyomán 1958 májusára a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka javaslatot tett a letartóztatottak kategorizálására.¹⁵⁹ A parancsnok a kategorizálás célját abban jelölte meg, hogy az osztályidegen és huligán bűnözők elkülöníthetők legyenek a dolgozó osztályhelyzetű és nevelhető elítéltektől. Az előterjesztés alapján az elítélteket börtöntípusok szerint és a börtönökön belül is el kellett különíteni. Az egyes börtöntípusok szerinti elkülönítésre az előterjesztés a következő csoportokat jelölte meg:

1. osztályidegen elemek, bűncselekményük és büntetésük idejére való tekintet nélkül;

2. dolgozó osztályhelyzetű politikai elítéltek;

3. többszörösen visszaeső köztörvényes elítéltek;

4. dolgozó osztályhelyzetű köztörvényes elítéltek.

Mindezek alapján az országos parancsnok az osztályidegen letartóztatottak elhelyezésére legalkalmasabbnak a *Budapesti Országos Börtönt* tartotta, míg a dolgozó osztályhelyzetű politikai elítélteket a *Márianosztrai Országos Börtönben* és a *Váci Országos Börtönben* javasolta elhelyezni. A 3 éven aluli szabadságvesztésre ítélt, dolgozó osztályhelyzetű, politikai bűncselekményt elkövető első bűntényesek esetében a mezőgazdasági munkahelyen való foglalkoztatást javasolta. A fiatalok elítélteket a *Sátoraljaújhelyi Országos Börtönben* kellett elhelyezni. A politikai bűncselekmény miatt elítélt nőket a *Kalocsai Országos Börtönbe* kellett szállítani.

A megbocsátás

A közkegyelem kérdése többször is felmerült a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság ülésein. A vezetés hosszan mérlegelte, hogy bel- és külpolitikai szempontból mikor lenne alkalmas az időpont az amnesztiára. Kádár János 1957 végén úgy foglalt állást, hogy csak akkor lehet szó amnesztiáról, „amikor az minket erősít”.¹⁶⁰ Azért is találta időszerűtlennek akkor a kérdést, mert kihirdetése esetén a főbűnösökre is ki kellett volna terjeszteni a kegyelmet.

Az első lehetőséget a szankciók alóli mentesülésre a 120/1958. számú igazságügy-miniszteri, belügyminiszteri és legfőbb ügyészi közös utasítás jelentette.

158 MOL M–KS 288. f. 30/1959. 14. ó. e.

159 MOL XIX–B–1–z Belügyminisztérium Kollégiumi iratok. 10–140/6–1958. Az előterjesztés 1958. máj. 10-i keltezésű, Kovács Gyula bv. ezredes, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka írta alá.

160 MOL M–KS 288. f. 4/14. ó. e.

Az utasítás arra adott lehetőséget, hogy a szabadságvesztés-büntetések egyedi felülvizsgálata után a szabadságvesztés-főbüntetést háromévi próbaidőre fel lehetett függeszteni.

Az 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet (*a részleges közkegyelemről*) értelmében a kegyelmi döntést a megyei (fővárosi) bíróság elnökéből, a megyei (fővárosi) főügyészből és a megyei (budapesti) rendőr-főkapitányság vezetőjéből álló bizottság hozta meg. A kegyelem lehetőségéből nem zárták ki azokat sem, akiket a népbírósi tanácsok, illetve a Legfelsőbb Bíróság népbírósi tanácsa ítélt el, de a végrehajtásról szóló rendelet¹⁶¹ felhívta a bizottságok figyelmét, hogy ilyen ügyekben csak rendkívül ritkán kerülhet sor kegyelmi előterjesztésre.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelete nyitott lehetőséget a teljes körű közkegyelem gyakorlására. A bevezető szerint az utóbbi évek állhatatos harca, az „ellenforradalmi” felkelés és a személyi kultusz torzításainak egyidejű és teljes leküzdése biztosította a törvényes rend megszilárdulását. A rendelet szerint közkegyelemben részesülhetett az is, akit 1956. október 23. és 1957. május 1. között elkövetett államellenes büntett miatt, vagy ellenforradalmi tevékenységükkel összefüggésben más büntett miatt ítélték el. A kegyelem kiterjedt arra is, hogy ilyen cselekmények miatt már nem lehetett eljárást indítani, illetve a folyamatban lévő eljárásokat is meg kellett szüntetni.

*

„Az ellenforradalom gyökerét kitepjük és megsemmisítjük, mert ha nem, akkor minket semmisítenek meg” – mondta Marosán György államminiszter 1957 februárjában.¹⁶² A fent leírtak alapján minden tekintetben dokumentálható, hogy az új vezetés valóban mindent elkövetett a leszámolás teljes körűvé tételéért. A kezdeti bizonytalanságok és szervezetlenség után, a bíróságok törvénytisztelő eljárásait követően rövid időn belül sikerült működésbe hozni a megtorlás olajozottan működő gépezetét. Marosán jóslata is megvalósulni látszott: „Egy év múlva tisztultabb lesz a légkör. A magyar értelmiség hasfájása el fog múlni. Mi csináljuk a második forradalmat, rendbehozzuk a dolgokat.”¹⁶³

161 Az igazságügy-miniszter, a belügyminiszter és a legfőbb ügyész 0042/1959 I. M. T.Ü.K. sz. együttes utasítása a részleges közkegyelem gyakorlásáról szóló törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

162 MOL M–KS 288. f. 30/1957 12. ó. e. A felszólalás a Magyar Népköztársaság ügyészeinek 1957. febr. 4-i országos konferenciáján hangzott el.

163 Uo.

Függelék

17. táblázat

**Forradalmi cselekmények miatt jogerősen elítéltek
az összes bíróságokon, 1956. november 4–1958. december 31.
Felnőttek**

Bűncselekmény	Elítéltek száma összesen	Főbüntetés											
		1 éven aluli		1–2 évi börtön	2–5 évi börtön	5–8 évi börtön	8–10 évi börtön	10–15 évi börtön	15 éven felüli börtön	Életfogytig	Halál	Pénzbüntetés	Javító-nevelő munka
		nem felfüggesztett	felfüggesztett										
Államrend elleni szervezkedés (BHÖ 1., 8., 9.)	3463	298	577	866	926	316	98	220	27	56	75		1
Lázadás, hazaárulás, kémkedés	9		1	1	4			3					
Izgatás (BHÖ 2–7.)	3821	1295	1483	646	285	9	7					84	12
Fegyverrejtegetés	231	55	51	33	20	49	10	6		3	1		
Tiltott határátlépés	169	65	54	33	12	1						4	
Háborús és népellenes	3	1					1				1		
Gyilkosság, szándékos emberölés	101	1		2	9	9	1	20	13	17	29		
Fosztogatás (BHÖ 427. c.)	18		1	1	2	5	2	3		2	2		
Rablás	9			2		1		3	1	2			
Összesen	7824	1715	2167	1584	1258	390	119	255	41	80	108	88	13

18. táblázat

**Forradalmi cselekmények miatt jogerősen elítéltek
az összes bíróságokon, 1956. november 4–1958. december 31.
Fiatalkorúak**

Bűncselekmény	Elítéltek száma összesen	Főbüntetés											
		1 éven aluli		1–2 évi börtön	2–5 évi börtön	5–8 évi börtön	8–10 évi börtön	10–15 évi börtön	15 éven felüli börtön	Életfogytig	Halál	Pénzbüntetés	Javító-nevelő munka
		nem felfüggesztett	felfüggesztett										
Államrend elleni szervezkedés (BHÖ 1., 8., 9.)	139	12	43	24	23	11	4	8	1				
Lázadás, hazaárulás, kémkedés													
Izgatás (BHÖ 2–7.)	134	17	55	3	1							2	1
Fegyverrejtegetés	45	3	14	6									
Tiltott határátlépés	13	4	1	1									
Háborús és népellenes													
Gyilkosság, szándékos emberölés	3							1					
Fosztogatás (BHÖ 427. c.)	3		2										
Rablás	1				1								
Összesen	338	36	115	34	25	11	4	9	1	—	—	2	1

19. táblázat

**Forradalmi cselekmények miatt elítéltek
származás szerinti megoszlása az összes bíróságokon
1956. november 4–1958. december 31.
Felnőttek / 1.**

Osztályhelyzet	Bűncselekmény										
	Államrend elleni szervezkedés	Lázadás, hazaárulás, kémkedés	Izgatás (BHÖ 2-7.)	Izgatás egyéb (BHÖ 26-32.)	Fegyverrejtegetés	Tiltott határátlépés	Háborús, néPELLenes	Gyűjtogatás	Gyilkosság, szándékos emberölés	Fosztogatás	Rablás
Munkás az iparban, közlekedésben stb.	1232	5	1373	4	128	60	1	1	57	8	7
Munkás a mezőgazdaságban	257		382	3	32	21		2	10		
Termelőszövetkezeti tag	40		72	3	5	5			2		
Kis- és középparaszt	589	1	774	12	23	30		3	16	1	
Értelmiségi	416	2	250		4	8			1		
Alkalmazott	598	1	661	1	22	31			8	1	
Kisiparos, kereskedő, ktsz-tag	135		180		12	12			5	3	1
Kulák	36		42	3	2		1		1		
Volt tőkés, népeLnyomó	151		78		2	2					
Munkakerülő, csavargó	9		9		1		1		1	5	1
Összesen	3463	9	3821	26	231	169	3	6	101	18	9

20. táblázat

**Forradalmi cselekmények miatt elítéltek
származás szerinti megoszlása az összes bíróságokon
1956. november 4–1958. december 31.
Felnőttek / 2.**

Osztályhelyzet	Előzőleg nem volt elítélve	Előzőleg jogerősen elítélték			
		egyszer	kétszer	háromszor	négyszer és többször
Munkás az iparban, közlekedésben stb.	2135	389	181	78	93
Munkás a mezőgazdaságban	550	99	30	12	16
Termelőszövetkezeti tag	85	29	5	5	3
Kis- és középparaszt	1097	199	83	31	39
Értelmiségi	641	31	5	2	2
Alkalmazott	1173	110	24	5	11
Kisiparos, kereskedő, ktsz-tag	273	40	15	10	10
Kulák	57	18	7	2	1
Volt tőkés, népeLnyomó	201	25	5	1	1
Munkakerülő, csavargó	5	3	4	6	9
Összesen	6217	983	359	172	185

ZSUZSANNA MIKÓ

SYSTEM OF COURTS AND PROSECUTIONS IN THE REPRISAL
FOLLOWING THE REVOLUTION 1956–1961

The study analyses the legal background and the machinery of the systematic and mass reckoning against participants of the revolution of 1956.

In order to “restore public order”, issuing the related provisions of law started in the first weeks following the suppression of the revolution. The primary aims of the concerned provisions rendering summary and accelerated proceedings possible were demobilizing armed groups of protestors and averting further fighting. Legal background and machinery of mass and deliberate reprisal were established in May–June of 1957. By that time, political leaders had decided on the persons to be sentenced and the manners of revenge; therefore legal administration had to be made suitable for supporting the execution of political wills by the end of 1957.

From the beginning of 1957, the Ministry of Justice continuously supervised and controlled the operation of courts. The reports present the whole process which made the leaders of jurisdiction getting satisfied with the work of the “purged” group of judges.

The other component of judicial machinery was the system of prosecution. The prosecuting magistrates were regarded as more reliable than the judges, because no separate organization unit was established for dealing with “counter-revolutionary” crimes at the department of prosecution. Furthermore, besides bringing the accused to trials in the course of summary and accelerated proceedings, prosecutors were involved in other consolidation affairs after the revolution, as well. In order to eliminate counter-revolutionary people, they carried out several measures to strengthen detention for reasons of public security, and the public prosecutor’s office supervised internment camps, too.

They tried to unify the practices of the courts and prosecutions against participants of the revolution during the legal proceedings. The general principles of the political high command, the collegial attitudes of the Supreme Court, and the ordinances of the Supreme Prosecutor limited to a great extent the sphere of actions of the judges and the prosecutors.

Besides elaborating the principles of reprisal, government leaders were occupied by the question of confining the steadily growing number of political prisoners. Not only executing definitive sentences spelt difficulties for the courts, but, because of state organs overfulfilling the task, placing the mass of people who had already been taken into custody, as well.

According to archival sources, the old/new elite, coming into power in the November of 1956, considered extending the range of reprisal as a matter of life and death.